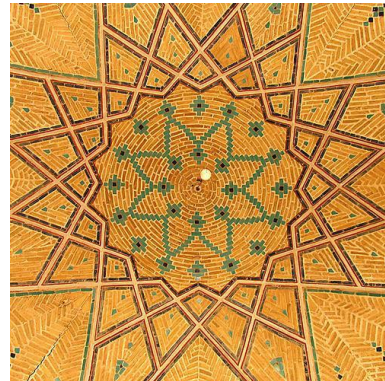

بر اساس شواهد و آثار موجود پیشینه هنر گره‌چینی در معماری ایران به دوره سلجوقی (حدود سده چهارم هجری) و باز می‌گردد که به شکلی منسجم و گسترده در بناهای اسلامی و آثار گوناگون به کار رفته است. این شیوه به ویژه در آثار چوبی و کاشیکاری به چشم می‌خورد. از این سبک کار به طور معمول در ساخت درهای اماکن متبرکه، مقابر، منابر و از مشبک در پنجره‌های منازل و کاخ‌ها و نرده‌ها استفاده می‌شده است.

تصویر ۷-۵: آجرکاری گنبد میانی کاروانسرای سعدالسلطنه قزوین

تصویر ۷-۶: کاربرد گره چینی در نمایی از مدرسه چهارباغ اصفهان

این شیوه از تزئین در هنر درودگری، با پیوستن آلت^۱ ها و لقط^۲ ها پنجره‌ها، درها و ارسی^۳ ها همراه با شیشه‌های رنگی بسیار کوچک انجام شده است. از دوران صفوی به بعد تعبیه شیشه‌های رنگی در چوب‌های مشبک رایج شده و در اصطلاح به "ارسی" مشهور شد.

تصویر ۷-۷: بخشی از یک ارسی مشبک

تصویر ۷-۸: نقش گره در کاشی معرق

تصویر ۷-۹: نقش گره در بخشی از آینه کاری حرم حضرت معصومه (س)

آلت : به معنای وسیله و واسطه که در حقیقت عامل ایستایی و پیوند پره می باشد.

لقط : به معنای تکه ای از یک چیز است که در گره، قطعه ای از یک بافت یا یک گره است که عامل تزئینی است.

ارسی : ارسی نوعی پنجره چوبی دو لنگه است. درباره‌ی ریشه این واژه اختلاف نظر وجود دارد. اور به معنی بالاست و ارسی یعنی پنجره‌هایی با لنگه‌های بازشو بالا رونده (کشویی). این کلمه از ارو یا اروس (arus) گرفته شده و به معنای سفید و روشنایی است. و گفته اند که ارسی برگرفته از کلمه‌ی روس است. لنگه‌های این پنجره به جای حرکت بر حول پاشنه، در درون یک چارچوب به سمت بالا و پایین حرکت می‌کند. ارسی غیر از چارچوب به سه قسمت آستانه، طبقه‌ی پایین یعنی لنگه‌های بازشونده، و قسمت بالا که منحنی کننده لنگه هاست تقسیم می‌شود.

آلت

واحد کار در گره یا گره چینی یا گره سازی، آلت نامیده می‌شود. آلت در لغت به معنی ابزار، افزار واسطه ای میان فاعل و مفعول برای رسیدن به اثر است. در واقع همان خط مرزی اطراف لقاط می‌باشد. خط‌های مرزی در گره‌های گوناگون متفاوت هستند. در تصویر ۷-۱۰، آلت ها با کاشی رنگ آبی نمایان هستند.

لقط

در گره سازی به شکل ها و نقش های موجود لقط گفته می‌شود، که از خط‌های مستقیم و بر اساس قاعده‌ای منظم به شکل‌های هندسی در آمده و در یک قاب یا زمینه محدود شده است. لقاط می‌توانند ساخته شده از چوب، کاشی، آئینه، شیشه و یا هر جنس دیگری باشند. در تصویر ۷-۱۰، لقط ها در فضای میانی آلت ها به چشم می‌خورند. در تصویر ۷-۱، نیز آلت ها با چوب ساخته شده و فضای منفی میان آلت ها، لقط می‌باشد.

تصویر ۷-۱۱: گره ها حتی می‌توانند الهام بخش معماران در طراحی بناهای تاریخی باشند. در تصاویر بالا نمایش نقوش گره را در ساخت آرامگاه "حکیم عمر خیام" در نیشابور مشاهده می‌کنید.

دامنه ترسیم گره ها بسیار گسترده است و از تنوع زیادی برخوردار هستند. اما آنچه را که در مورد گره ها باید مورد توجه قرار داد، این است که بدانیم، هر گره شیوه ترسیم مختص به خود را داراست و نظم و دقت در اجرا، زیبایی این هنر را دو چندان می‌کند.

گره ها انواع مختلف دارند: گره ساده، گره پیچیده؛ یکی از مهم ترین ویژگی های طراحی گره، تکرار منظم نقش هاست. گاه این نقش های تکراری تمام سطح اثر هنری را می‌پوشانند. به گره یا نقش اصلی که در یک طرح تکرار می‌شود، «واگیره»^۱ می‌گویند.

تصویر ۷-۱۰

گره ها متشکل از ترکیب تعدادی نقشمایه گوناگون هستند که نام هر گره نیز بر اساس همین نقشمایه ها خوانده می‌شوند؛ اما در عین حال ممکن است در مناطق گوناگون اسم های متفاوتی برای یک نقشمایه و به طبع آن یک گره وجود داشته باشد. در بخش گذشته این کتاب، گفته شد که نقوش به کار گرفته شده در طراحی های سنتی ایران، با الهام از کدام عناصر و منابع هستند و به چند دسته تقسیم می‌شوند. در حقیقت همان عناصر و منابع در طراحی نقوش پیچیده هندسی یا گره ها دخیل هستند.

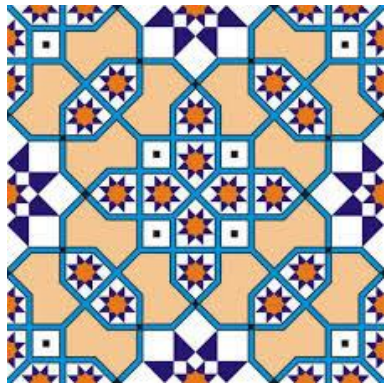
۱- عضو تکرار شونده و قسمت اصلی طرح می‌باشد. در فصل های آینده با مفهوم و کاربرد واگیره بیشتر آشنا خواهید شد.

واگیره

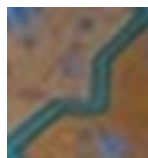
در فصل یازدهم با معنا و مفهوم واگیره، انواع آن و روش های مختلف قرینه سازی بیشتر آشنا خواهید شد.

فعالیت عملی

واگیره نقش طبل در طبل را در یک کادر 20×20 ، شانزده بار تکرار کنید. می توانید برای زیباتر نشان دادن نقش، به سلیقه خود آنرا رنگ آمیزی نمایید.

تصویر ۱۲-۷: در تصویر بالا واگیره هشت بار تکرار شده و نقش را پدید آورده است.

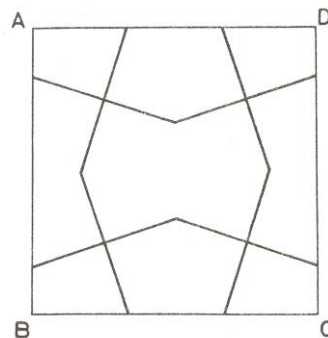

تصویر ۱۳-۷: در تصویر بالا گره هشت و چهارلنگه را مشاهده می کنید. واگیره گره در سمت راست دیده می شود. شما می توانید نمونه های مشابهی را در آثار هنر سنتی ایران بیابید.

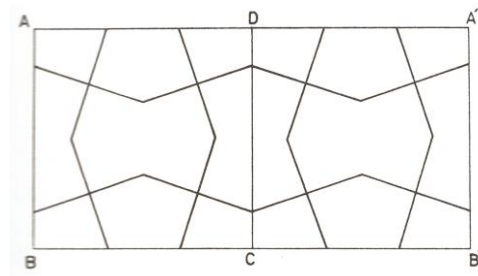
فعالیت عملی

- ۱- چند نمونه از نقش های هندسی موجود در آثار سنتی ایران تهیه کنید؛ واگیره هر کدام را جداگانه طراحی نمایید.
- ۲- بدون استفاده از نمونه، یک واگیره طراحی و گسترده آن را ترسیم کنید.

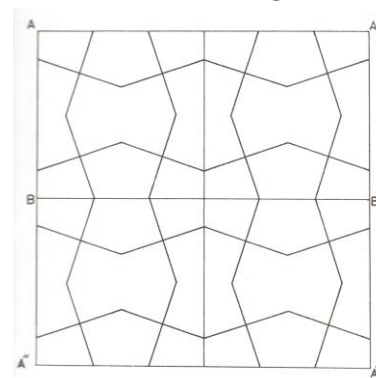
در طراحی نقوش، برای انتقال و تکرار نقش در یک سطح وسیع و گسترش آن، هنرمندان معمولاً بخشی از یک نقش را طراحی می کنند و با تکرار آن با استفاده از انواع روش های قرینه سازی، نقش واحدی را در سطحی وسیع گسترش می دهند. این نقش پایه که نقش اصلی با تکرار آن بوجود می آید، "واگیره" نامیده می شود. در تصویر زیر نقش شش ضلعی در زمینه مربع گسترده شده و به طور منظم تکرار یافته است. (تصویر...)

شکل ۱-۷: یک واحد (واگیره) از نقش مداخل طبل یا نقش طبل در طبل

شکل ۲-۷: قرار گرفتن دو واگیره در کنار یکدیگر، تصویر بهتری کامل تری از نقش را به نمایش می گذارد.

شکل ۳-۷: با تکرار چهار واگیره، زیبایی نقش گره بستر نمایان می شود.

بیشتر بدانیم:

- شیوه ترسیم نقوش در گره سازی برای رشته های مختلف مشترک است اما از نظر مواد و مصالح و چگونگی اجرا با هم متفاوت هستند.
- در ترسیم نقوش گره، دقت و حوصله اهمیت زیادی دارد؛ چرا که اندکی خطا در تقسیمات و اندازه ها سبب می شود تا در هنگام تکرار یک واگیره، اندازه ها و در نهایت نقش دچار اشکال شود.
- از آن جا که مهم ترین نکته در ایجاد نقش اصلی، تکرار واگیره است و در ترسیم نقشمایه ها، طراحی بر اساس یک واگیره انجام می شود و رسم این واگیره به تنهایی نقش اصلی را نشان نمی دهد بلکه تکرار واگیره است که باعث ایجاد نقش کامل گره می شود.
- باید توجه داشت که رعایت دقت، حوصله، تمرین پیش از مهارت مهم ترین گام در شیوه ترسیم این عناصر در طراحی نقوش سنتی است. از سوی دیگر، گاه دیده شده که برخی هنرمندان بدون شناخت و توجه به اصول و مبانی ترسیم گره ها، بخشی از یک نقش گره اجرا شده را انتخاب و از آن در اثر خود استفاده کرده، یا با خرد کردن نقش، ماهیت اصلی آن را از بین برده اند و در حقیقت هویت آن نقشمایه را از بین برده اند. بنابراین، شناخت چگونگی و شیوه ترسیم واگیره اصلی اهمیت ویژه ای دارد.

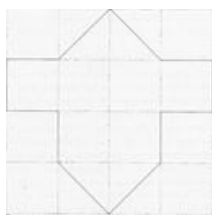
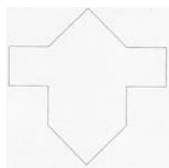
در طراحی انواع گره، نقوش و نقشمایه های هندسی، مهم ترین ابزار هنرمند، خط کش و پرگار است؛ و آنچه که در طراحی نقوش اهمیت بسیار دارد، نقش اساسی دایره در ترسیم انواع شکل ها و نقوش های هندسی است؛ به طوری که مبنای بسیاری از آن ها دایره است.

به طور کلی، به ترسیم نقوش گره بر روی کاغذ، "گره کشی" می گویند. گره کشی شامل طراحی و ترسیمات فنی با استفاده از ابزار های فوق الذکر، و نیز با به کار گرفتن نقوش های هندسی به شیوه ای خاص است، و به کارگیری این ترسیم ها در ساخت و تزئین انواع هنرهای سنتی ایران "گره سازی" نامیده می شود. در حقیقت گره سازی نوعی رسم فنی در هنرهای سنتی ایران به حساب می آید. طراحی، ترسیم و اجرای انواع نقوش گره، در چند گروه کلی قابل تقسیم است:

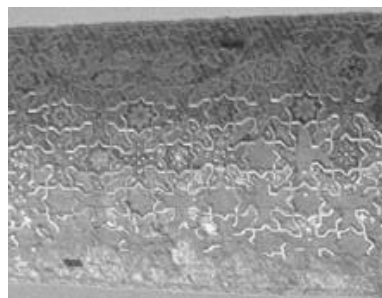
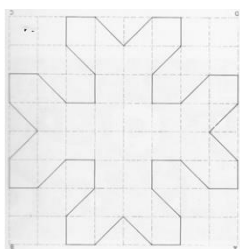
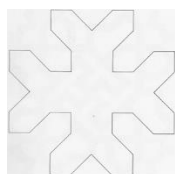
- ۱- طراحی و ترسیم نقش گره بر اساس زیر نقش مربع
- ۲- طراحی و ترسیم نقش گره بر اساس زیر نقش مثلث
- ۳- طراحی و ترسیم نقش گره بر اساس زیر نقش دایره

نکته ای که در این جا لازم به ذکر است این است که در حقیقت نقوش ها و زیر نقوش های مربع و مثلث نیز دارای زیر نقش دایره هستند و برای ترسیم مربع و مثلث نیز، همان گونه که قبلا به شیوه ترسیم آنها پرداخته شد، می توان با استفاده از ابزار پرگار و با ترسیم دایره هایی، نقش مربع، مثلث، انواع چند ضلعی ها و ... را به دست آورد. (جهت یاد آوری، به فصل قبل مراجعه شود).

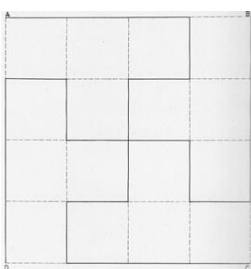
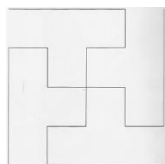
در فصل قبل به ترسیم برخی نقوش بر اساس زیر نقوش های مربع، لوزی و مثلث پرداخته شد. آنچه در ادامه به آن پرداخته می شود، به جهت یادآوری و تمرین برای ترسیم نقوش در فضاهای یاد شده است، تا این مبحث کاملا برایتان جا بیافتد. (به جهت سهولت در ترسیم گره ها بر اساس زیر نقش مربع، می توان از کاغذ شطرنجی نیز استفاده کرد).

تصویر ۷-۱۴: در تصویر بالا گره "سکرون هشت و پیلی" یا "سکرون در سکرون" را مشاهده می کنید. بخشی از واگیره گره و شیوه ترسیم نقشمایه "سکرون" در سمت چپ دیده می شود.

تصویر ۷-۱۵: نقش موج آسیابی یکی از زیباترین نقوش هندسی به کار رفته در نقوش هندسی است. در تصویر بالا با شیوه ترسیم آن در زمینه مربع آشنا می شوید.

تصویر ۷-۱۶: در تصویر بالا روش ترسیم نقش پیلی را مشاهده می کنید. نقش پیلی در کنار نقشمایه های دیگری چون طبل و زهره، گره بسیار زیبایی را پدید آورده است.

فعالیت عملی

- ۱- با توجه به واگیره موجود در شکل ۷-۱۷، طرح را تکمیل (گسترده نقش) و سپس بر روی کاغذ کالک با قلم راپید اجرا نمایید.
- ۲- با تکرار واگیره در شکل ۷-۱۸ و ۷-۱۹، نقش کامل شده را تکمیل (گسترده نقش) و سپس اجرا نمایید.
- ۳- واگیره یک نقش را به دلخواه در زمینه مربع ترسیم، و سپس نقش را تکرار و در نهایت آن را اجرا کنید.

۷/۴ : شناسایی نقشمایه های با زیر نقش دایره

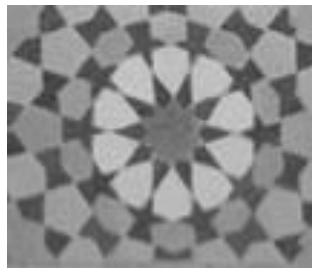
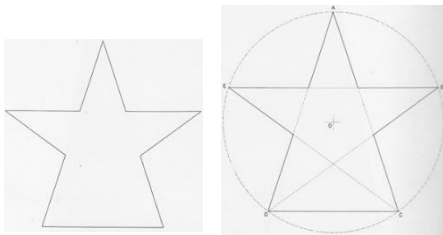
تصویر ۱۷-۷ : درب چوبی با نقش گره هشت و چهار لنگه، خانه قدیمی در ماسوله گیلان

می توان با استفاده از یک شیوه ترسیم و تغییر در انتخاب خطوط اصلی می توان دو گره متفاوت به دست آورد. در فصل قبل دیدیم که به عنوان مثال با استفاده از شیوه ترسیم مربع محیط بر دایره، و تغییر در خطوط اصلی می توان گره هشت و چهار لنگه و نیز گره شمس و چلیپا را در دو فضای متفاوت بدست آورد. (شکل های ۲۴ تا ۲۷-۶)

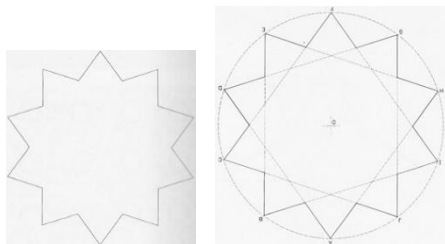
شما می توان نمونه های فراوانی از این دو گره را در آثار هنر سنتی ایران ببینید.

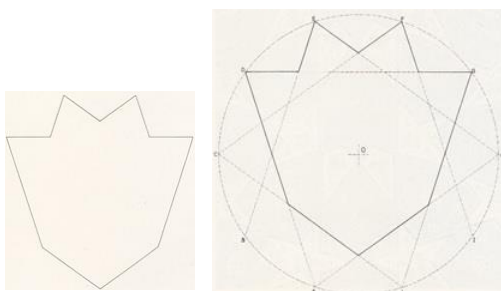
تصویر ۱۸-۷ : کاشی با نقش گره "شمس و چهار لنگه"، تزیین داخل آن با ختایی، امامزاده محروق، نیشابور

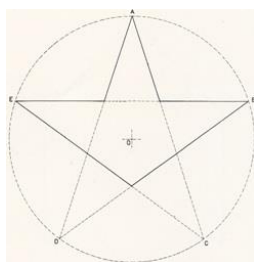
تصویر ۱۹-۷ : نقشمایه عروسک (چپ)، شیوه ترسیم در فضای دایره (وسط)، قرار گرفتن نقشمایه عروسک در کنار نقشمایه های دیگری چون طبل و پنج، گره بسیار زیبایی را پدید آورده است.

تصویر ۲۰-۷ : نقشمایه شمس (چپ)، شیوه ترسیم در فضای دایره (وسط)، گره کاشی با نقشمایه هایی چون : شمس، ترنج، شش، ترنج تند، ترقه و...

تصویر ۲۱-۷ : نقشمایه برگ چناری (چپ)، شیوه ترسیم در فضای دایره (وسط)، کاشی با نقشمایه هایی چون : برگ چناری، ترنج، شش، ترنج تند، ترقه و...

تصویر ۷-۲۲ : نقشمایه ترقه (چپ)، شیوه ترسیم در فضای دایره (وسط)، گره کاشی با نقشمایه هایی چون : ترقه، ترنج، ترنج تند و...

فعالیت عملی

- ۱- گسترده ی دو گره "هشت و چهارلنگه" و "شمسه و چهار لنگه" را جداگانه ترسیم و سپس با راپید بر روی کاغذ کالک اجرا کنید.
- ۲- نمونه های دیگری از گره را در زمینه دایره جستجو کنید؛ پس از گسترده کردن این گره ها در سطح، آنها را اجرا کنید.
- ۳- نمونه های دیگری از انواع گره های بدست آمده در زمینه دایره را در هنرهای سنتی ایران بیابید و نقش های آن را مطالعه کنید. حاصل کار را با دوستان خود به اشتراک بگذارید.

روش ترسیم

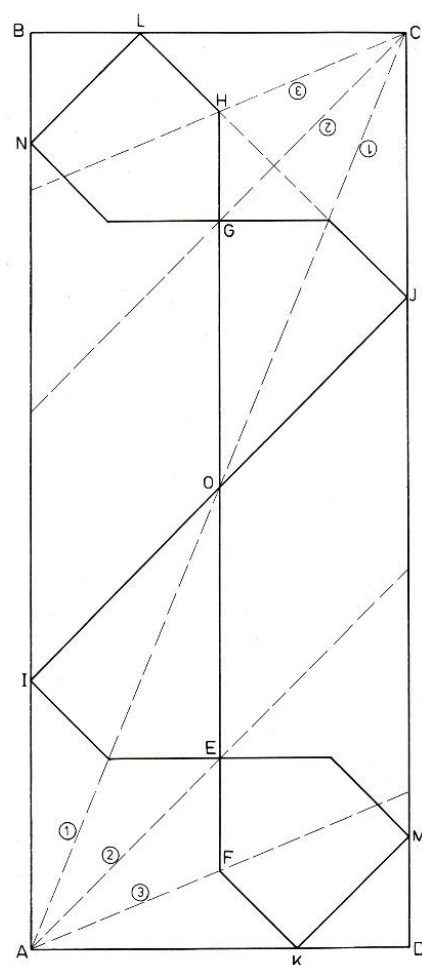
۷/۵ : شیوه طراحی و ترسیم گره ها بر اساس زیر نقش دایره

گره "شمسه و سلی ترنج دار"

- ۱- ترسیم زاویه قائمه و تقسیم آن به چهار قسمت مساوی
- ۲- امتداد خط چین A^1 تا نقطه دلخواه C. امتداد نقطه C تا خط AB و AD. (تشکیل مستطیل ABCD)
- ۳- تقسیم زاویه C نیز به چهار قسمت.
- ۴- از نقطه O (وسط AC) به موازات AB امتداد داده تا به امتداد زاویه های A^2, A^3, C^2, C^3 برخورد کند. بدین ترتیب نقاط E, G, H و F بدست می آید.
- ۵- از نقطه E و G دو عمود بر اضلاع AB و CD خارج کرده تا تقسیمات را قطع کند.
- ۶- نقاط بدست آمده روی امتداد تقسیمات زاویه ها را به هم متصل و تا اضلاع BC و CD در یک سمت امتداد می دهیم تا نقاط L و J بدست آید و در سمت دیگر نقاط I و K حاصل شود.
- ۷- از I به J وصل و واگیره را تکمیل می نماییم.

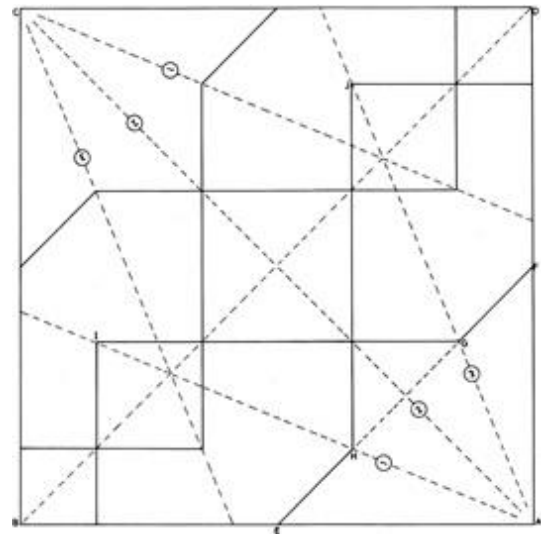

تصویر ۷-۹ : بخشی از نمای امامزاده محروق، نیشابور

شکل ۷-۴

گره "هشت و چهار لنگه ی مربع دار"

شکل ۷-۵ :

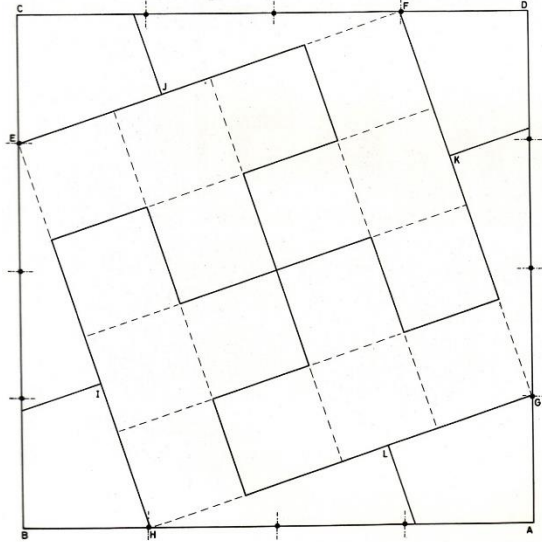
روش ترسیم

زاویه A از مربع ABCD را به چهار قسمت مساوی تقسیم و خطوط قاعده را رسم می کنیم. اگر خطی از F (وسط AD) به E (وسط AB) رسم شود، آنگاه در برخورد با خطوط اول و سوم قاعده زاویه A، نقاط H و G بدست می آیند. از نقطه G به موازات AB، و از H به موازات AD رسم می کنیم تا در نقاط I و J خطوط اول و سوم قاعده زاویه A را قطع کند. از I و J دو عمود بر AB و AD فرود می آوریم. با ترسیم خطوط مشابه در زاویه C شکل کامل می شود.

تصویر ۷-۹: گره "هشت و چهار لنگه مربع دار"، کاشیکاری صحن اتابکی، قم

گره "طبل و پیلی حاشیه"

شکل ۷-۶ :

روش ترسیم

اضلاع مربع ABCD را به سه قسمت مساوی تقسیم می کنیم. سپس مطابق شکل، از E به F، از F به G و از G به H و از H به E وصل می کنیم؛ تا مربع EFGH به دست آید. اضلاع مربع حاصل را به زمینه شطرنجی ۴×۴ تبدیل می نماییم. سپس از نقاط J، K، L و I (واسط تقسیمات دوم هر یک از اضلاع مربع EFGH) عمودهایی از اضلاع مربع EFGH اخراج می کنیم تا اضلاع مربع ABCD را قطع کند. بقیه خطوط را مطابق شکل پر رنگ کرده تا شکل کامل گردد. در نهایت با گسترش دادن این نقش گره زیبا و کاملی پدید می آید.

تصویر ۷-۹: گره "طبل و پیلی حاشیه" در بخشی از کاشیکاری مدرسه چهارباغ، اصفهان

چکیده

-هندسه نقوش، علم چگونگی ترسیم نقش ها است.
-نقوش هندسی موجود در هنرهای سنتی به دو گروه عمده قابل تفکیک است: الف: نقش های ساده هندسی، ب: نقش های پیچیده هندسی (گره ها)
نقش های ساده هندسی به علت دارا بودن خطوط ساده عمودی، افقی و مایل، در بسیاری از هنرهای سنتی بکار رفته اند.
-بطور کلی از نظر موضوع، نقوش هندسی ساده و شکسته به چند دسته کلی نقوش انسانی، گیاهی، نقوش برگرفته از اشیا، پدیده های طبیعی و نقوش کاملاً انتزاعی، تقشیم می شوند.
-نقوش هندسی ساده از طریق شبکه و زمینه های متفاوت به دست می آیند و هر نقشی بر اساس زیر نقش، زمینه و شبکه خاصی اجرا می شود؛ مثل زیر نقش مربع، دایره یا مثلث.

آزمون پایانی نظری

- ۱- روشهای شکل گیری یک نقش هندسی را توضیح دهید.
- ۲- کدام یک از نقوش زیر در طرح های مختلف معمولاً از روبرو نشان داده می شود؟
الف- حیوانات
ب- انسان
ج- پرندگان
د- نقوش انتزاعی
- ۳- در نقوش ساده ای که روی ظروف سفالی نقش می شده، کدام نقش نمودار آب های جاری و کوه است؟
الف- خطوط موج دار و مثلثی
ب- مثلث با خطوط شطرنجی
ج- صفحه شطرنجی
د- خطوط موج دار
- ۴- در کدام مورد هنرمند بر اساس ذوق و سلیقه و برداشت های خود نقش ها را از طبیعت استخراج و خلاصه می کند؟
الف- گره ها
ب- نقش های هندسی ساده
ج- نقوش گردان
د- نقوش سنتی

آزمون پایانی عملی

- نقش سلی، نقش زهره و دو نقش متفاوت از موج را ترسیم نمایید.
- نقش فرفره را به صورت سنگفرشی در زمینه مقابل تکثیر کنید.

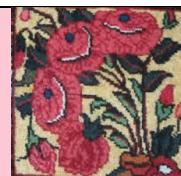
واحد کار هشتم

نقوش ختایی

زمان آموزش		ردیف	تجهیزات
نظری	عملی	۱	میز طراحی
۶	۳۰	۲	میز نور
		۳	دستگاه آپک و دستگاه اسلاید
		۴	انواع قلم طراحی
		۵	انواع کاغذ طراحی
		۶	مداد پاک کن - مداد تراش
		۷	کتاب های کمک آموزشی
		۸	عکس و اسلاید

هدف های رفتاری

انتظار می رود هنرجو پس از گذراندن این واحد کار، بتواند به هدف های زیر دست یابد:

- ۱- مفهوم نقوش ختایی را درک کند.
- ۲- عناصر ختایی را شناخته و هر یک را طراحی کند.
- ۳- انواع برگها را نام برده و طراحی کنید.
- ۴- غنچه و انواع آن را طراحی کند.
- ۵- انواع گلها را نام برده و طراحی کند.
- ۶- با کاربردهای مختلف نقوش ختایی در هنرهای سنتی آشنا شود.
- ۷- اصول طراحی و ارزش مکانی هر یک از عناصر ختایی را در ترکیب بندی ها بشناسد.

پیش آزمون

- ۱- آیا می توانید نقوش ختایی را در پیرامون خود تشخیص دهید؟
- ۲- نقوش ختایی چه نقوشی هستند؟
- ۳- در یک طرح ختایی چگونه می توان گل ها، برگ ها و سایر اجزاء را معین کرد؟

مقدمه

استفاده از نقوش گیاهی در آثار هنری و معماری از قرن هشتم (ه.ق) سیر تکاملی داشته است. ولی مجدداً از نیمه قرن دوازدهم (ه.ق) سیر نزولی به خود گرفته است. قبلاً گفته شد که در طراحی سنتی، با توجه به شیوه ترسیم، خطوط نقوش به ۲ دسته تقسیم می شوند:

دسته اول نقوشی هستند که با خطوط راست و اشکال زاویه دار ترسیم می شوند که به آنها نقوش شکسته گفته می شود. دسته دوم نقوشی هستند که با خطوط منحنی ترسیم می شوند که به این نوع، نقوش گردان می گویند. نقوش گیاهی اسلیمی و ختایی از نوع دسته دوم یعنی نقوش گردان می باشند. نمونه این طرح ها را می توان در گچ بری های تیسفون، چال ترخان ری، قلعه یزگرد در شمال شرق قصر شیرین، حجاری های طاق بستان و همچنین در منسوجات دوره ساسانی مشاهده کرد.

تصویر ۳-۸: بخشی از گچبری طاق بستان کرمانشاه

تصویر ۴-۸: بخشی از یک دستبافته دوره ساسانی

تصویر ۱-۸: کاربرد نقوش گردان در گچبری های تیسفون

تصویر ۵-۸: طراحی نقوش گردان بر نقشی از دستبافته ساسانی

تصویر ۲-۸: گچبری های چال ترخان ری

۸/۱: نقوش ختایی

ترسیم و اجرای نقوش و گره های هندسی با شیوه ای دقیق به تنهایی و گاه با تلفیق ختایی و اسلیمی به صورت گوناگون به ویژه در تزئینات معماری (از جمله مقرنس) رواج بسیار داشته و دارد. مسجد جامع اصفهان مجموعه ی کاملی از نقوش ختایی است. از تزئینات مهم گیاهی اسلیمی و ختایی در این بنای معروف می توان از محراب گچبری، نورگیر های کاشی کاری و کاشی کاری معرق ایوان جنوبی آن نام برد.

تصویر ۷-۸: نقوش ختایی در کاشیکاری

تصویر ۸-۸: نقوش ختایی در تذهیب

بیشتر بدانید

یکی دیگر از عناصر معماری در ساخت مساجد محراب ها هستند. از محراب های گچبری شده با تزئین نقوش گیاهی اسلیمی و ختایی می توان از محرابهای مسجد جامع اردستان، مسجد پیر بکران، مسجد علویان، مسجد بسطام نام برد.

فعالیت عملی

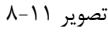
نمونه هایی از نقش ختایی را در تصاویر آثار هنر سنتی ایران شناسایی کنید و آنها را با دوستان به اشتراک بگذارید .

نقوش ختایی از جمله نقش های اساسی هنرهای تزئینی ایرانی است که از ترکیب گل ، غنچه و برگ پدید می آید. هرگردش موزون آن را یک "بند" می خوانند. برخی منشا این گل را شهر "ختن" در کشور چین می دانند؛ عنوان ختائی را از همین نام گرفته اند. گروهی دیگر به واسطه عدم تطابق این طرح ها با طبیعت، خطایی (ناشی از سهو و خطا) دانسته اند. لیکن با توجه به تاثیر پذیری هنر نقاشی ایران از هنر چین و مقام و منزلت شهر "ختا" یا "ختن" در ادبیات فارسی و شباهت این طرح ها به نقشه های تزئینی چینی ، نسبت دادن آنها به ختن، بی مناسبت نخواهد بود. در تعریفی دیگر طرح ختایی را مشتمل بر نقش گل ها، ساقه و برگ هامی دانند که نمونه آنها در طبیعت نیست لیکن آنها را می توان با الهام و گرده برداری از گل های مختلف و تلفیق آنها با یکدیگر پدید آورد.

تصویر ۶-۸: نقوش ختایی بر فرش ابریشمی

نقش های "ختایی" افزون بر طراحی قالی، در سایر هنرهای سنتی از جمله کاشی و تذهیب نیز به کار می رود. این نقوش گیاهی گاه به تنهایی و گاه به صورت تلفیقی با سایر نقوش از جمله نقش های ساده و هندسی در بناهای تاریخی دیده می شوند. در حقیقت، طرح های ختایی نقش هایی گیاهی و گل و بوته هستند، که با ظرافت و نازکی در لابه لای نقوش اسلیمی در حرکت هستند. طرح ختایی به تناسب فضا و طرح های هندسی روی سطح اثر می چرخند و هنرمند ناگزیر است برای پر کردن نقوش از این طرح ها استفاده کند. (تصویر ۷-۸)

انواع برگ

برگ ها در ختایی ها به سه دسته تقسیم می شوند:

- ۱- برگ کوچک ← برگ سیب
۲- برگ متوسط ← برگ بادامی
۳- برگ بزرگ ← برگ کنگری یا کنگره دار
- برگ مویی ←
برگ ماهی ←

برگ سیب ❖

کوچک ترین برگ در طراحی نقوش ختایی است که به دلیل شباهت آن به برگ درخت سیب، به برگ سیب مشهور شده است. به این برگ برگ بته ای یا برگ بته جغه ای هم می گویند.

تصویر ۸-۱۲

از آنجا که نام هایی که برای برخی عناصر طراحی سنتی بکار می رود، عمومیت ندارد و با توجه به هر منطقه یا شیوه یک استاد کار می تواند متغیر باشد، لذا تاکید بر نام خاصی نیست و همان برگ کوچک نیز اکتفا می کند.

این برگ می تواند هم به شکل تنها و مفرد و هم در ترکیب و ساخت غنچه ها و سایر گل ها به کار رود. همچنین این برگ برای تزیین و به همراه گل های کوچک و گرد طراحی می شود.

- ۱- برگ
- ۲- غنچه
- ۳- گل
- ۴- نیم گل
- ۵- گره (پیچک)
- ۶- بند یا ساقه

برگ

برگ ها به عنوان ساده ترین عناصر در ختایی ها، نقش مهمی را در فضا سازی و طراحی سایر نقوش ختایی ایفا می کنند. به این معنی که تمام ترکیبات و تلفیقات در ختایی ها به نوعی با طراحی برگ مرتبط است.

تصویر ۹-۱

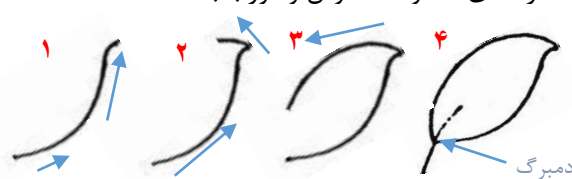
برگها در طبیعت انواع مختلفی دارند؛ در طراحی نقوش سنتی ایران ابتدا برگ ها به شکل ساده، شکسته و هندسی بکار می رفتند. کم کم نقوش بصورت گردان طراحی شد و در این میان نقوش ختایی در تزیین و هماهنگی طرح و نقش ها، نقش عمده ای را بازی کرد. آنها با پر کردن فضاهای خالی در وحدت و هماهنگی طرح اثر بسزایی دارند. گاه مثل ساقه ها با شکستگی قائمه تغییر جهت داده، فضاهای خالی را پر می کنند. معمولا برگ ها با انشعابی از ساقه اصلی جدا می شوند.

تصویر ۸-۱۰

شیوه طراحی

لازم به ذکر است که شیوه ترسیم تمامی عناصر تزئینی غیر هندسی در طراحی سنتی، به یک صورت می باشد و غالباً از سه عنصر کلی دایره، مدّ و کمان استفاده می شود. که اندازه دایره ممکن است در ترکیب و در ترسیم عناصر تزئینی مختلف می باشد. مدّ نیز هم به صورت معمول و هم به صورت معکوس ترسیم می گردد و کمان هم بسته به نوع عنصر تزئینی و موقعیت مکانی آن می تواند دارای اندازه های متفاوت معکوس و مورب باشد.

شکل ۸-۱

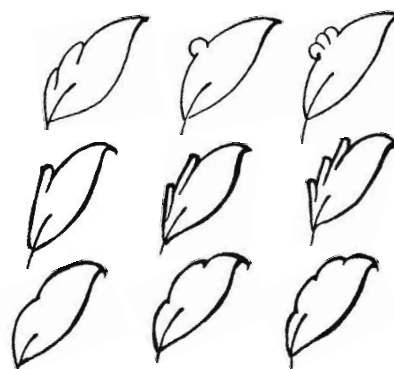
تزئینات

تزئینات متنوعی را می توان در طراحی این برگ به کار برد. شکل های زیر چند نمونه رایج از این تزئینات در برگ سیب هستند.

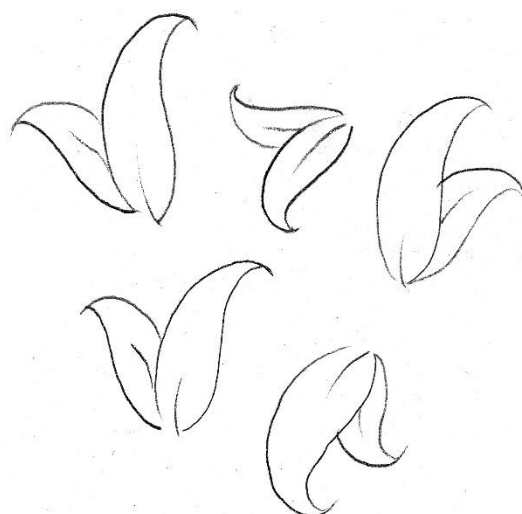
شکل ۸-۲

برخی از این تزئینات داخلی هستند و برخی دیگر خارجی.

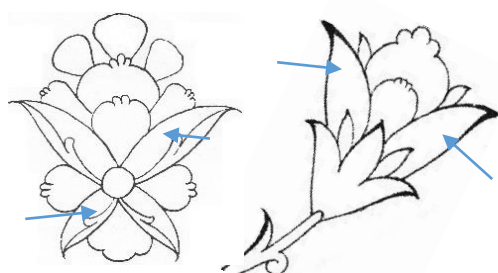
شکل ۸-۳

این برگ گاه به شکل دو برگ کوچک و بزرگ در کنار یکدیگر طراحی می شود.

شکل ۸-۴

می توان گفت که این برگ یکی از پرکاربرد ترین برگ هاست. چرا که علاوه بر کاربرد برگ، در طراحی ساختار ته غنچه ها، غنچه ها و گل ها نقش اساسی و کاربردی دارد.

شکل ۸-۵

شکل ۸-۶

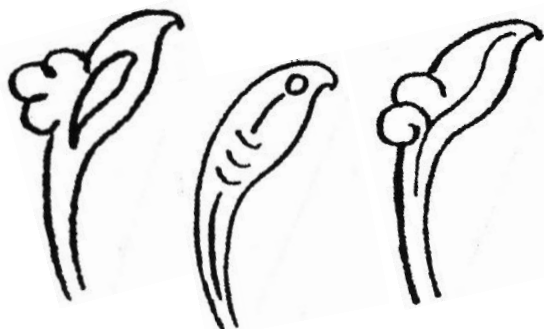
همچنین، می توان فضاهای خالی بند(ساقه)، لابلای گل و بوته ها و سایر بخش ها را با این برگ پر نمود.

فعالیت عملی

چند نمونه برگ سیب در اندازه های مختلف را با تزئینات جداگانه و متفاوت طراحی کنید.

❖ برگ بادامی

یکی دیگر از برگ های ساده ختایی می باشد. از این برگ برای پر کردن فضاهاى خالی ترکیب بندى ختایی استفاده می کنند. این برگ از نظر اندازه کمی بزرگتر و تکامل یافته تر از برگ سیب است و پایه بلندی دارد (دارای دم برگ است) که می تواند به عنوان یک انشعاب کوچک و فرعی بر روی بند ختایی طراحی شود. این برگ بیشتر به همراه گل های متوسط (گل های پروانه ای) و یا به شکل مستقل بر روی بند ختایی طراحی می شود.

شکل ۸-۸ : تزئینات برگ بادامی می تواند داخلی، خارجی یا ترکیبی از هر دو باشد.

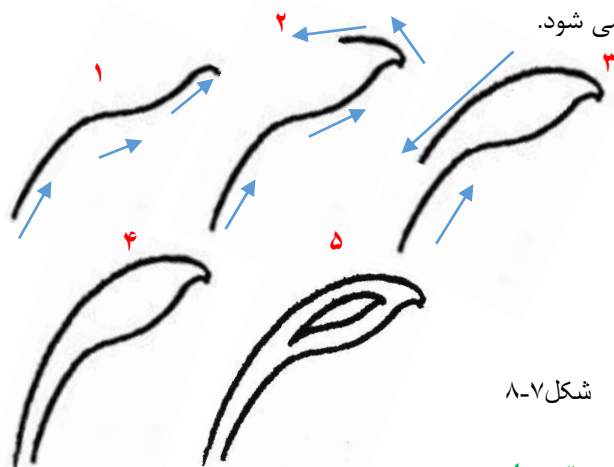

تصویر ۸-۱۳

علاوه بر طراحی برگ بادامی بصورت منفرد بر روی بند ختایی و نیز در انتهای (بند) ساقه های فرعی، این برگ بیشتر در کنار گل های متوسط (پروانه ای یا شاه عباسی های کوچک و کم کار) دیده می شود.

شیوه طراحی

این نوع برگ نیز بر مبنای حرکت مّدى شکل طراحی می شود. در اشکال زیر ترتیب طراحی این برگ نمایش داده شده است. داخل برگ نیز رگ برگ به اشکال متنوع طراحی می شود.

شکل ۸-۷

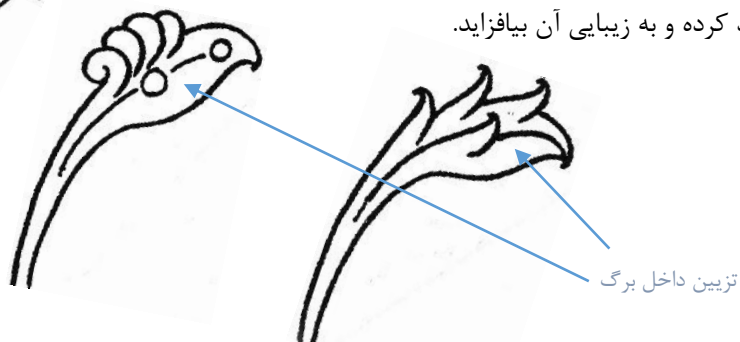
فعالیت عملی

چند نمونه برگ بادامی در اندازه های مختلف و در جهات گوناگون، همراه با تزئینات متفاوت طراحی کنید.

نوع تزئینات

تزئینات این برگ بسیار شبیه به برگ سیب می باشد. تزئینات گره مانند می تواند تنوع زیادی را در این برگ ایجاد کرده و به زیبایی آن بیافزاید.

شکل ۸-۹

❖ برگ کنگری یا کنگره دار

تصویر ۸-۱۴

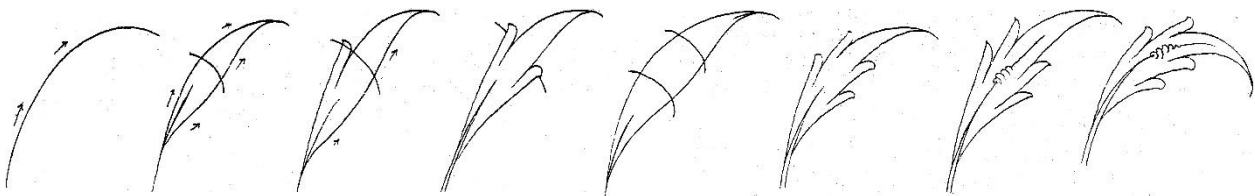
بزرگترین و قوی ترین نوع از برگ در نقوش ختایی، برگ کنگری یا کنگره دار است. این برگ در اندازه های مختلف کوچک و بزرگ طراحی می شود. مبنای بزرگ و کوچک بودن این برگ، تعداد کنگره هاست. این برگ می تواند به صورت مفرد یا در ساخت انواع غنچه ها، پایه غنچه ها (ته غنچه) و گلبرگ انواع گل های برگ مویی طراحی شود. محل قرار گیری این برگ می تواند در کنار گل های بزرگ (انواع شاه عباسی ها، گل های برگ مویی و ...)، به شکل چند تایی (دسته برگ) در انتهای بند ختایی یا به شکل مستقل انشعابی بر روی بند ختایی باشد.

تصویر ۸-۱۵

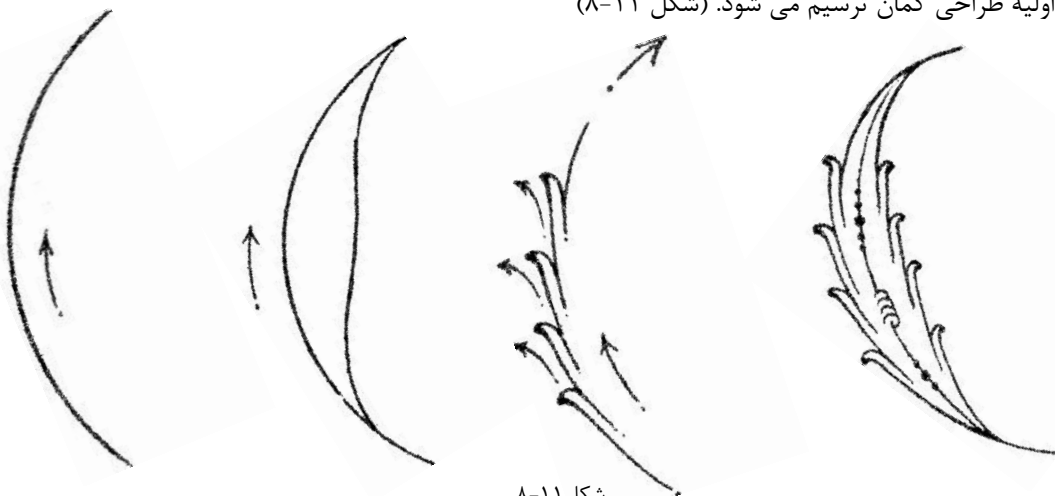
شیوه طراحی

برگ های کنگره دار به دو شیوه طراحی می شوند: برگ های کنگره دار یک طرفه (نیمرخ) و برگ های کنگره دار دوطرفه. این برگ ها می توانند بر مبنای یک کمان طراحی شوند.

شکل ۸-۱۰

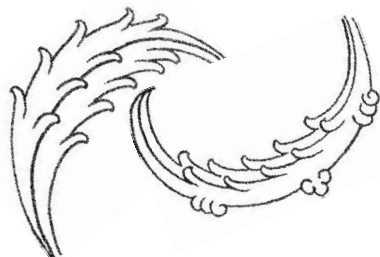
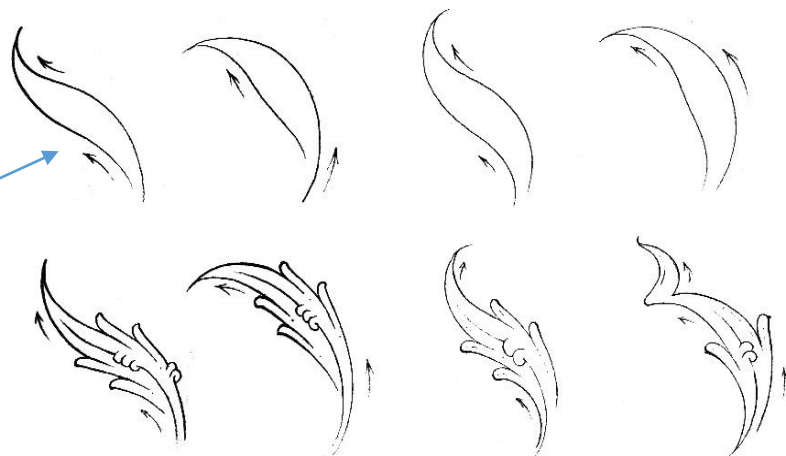
ساده ترین برگ کنگری برگي است که تنها یک کنگره در هر طرف خود دارد. برگ کنگری دو کنگره ای و سه کنگره ای نیز با همان شیوه ی اولیه طراحی کمان ترسیم می شود. (شکل ۸-۱۱)

شکل ۸-۱۱

تعداد کنگره ها بستگی به فضای مورد نظر در کار دارد؛ شایسته است که طراح برگ مناسب را برای فضای مناسب آن طراحی کند و از ترسیم برگ های پرکار و پر کنگره برای محل های کوچک و بلعکس خودداری کند.

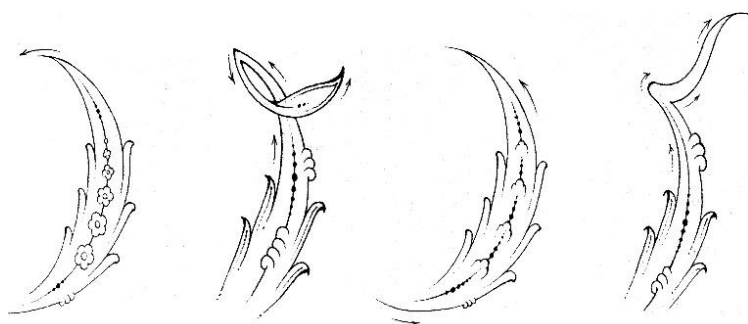
شکل ۸-۱۲: بهتر است طراح ابتدا فرم کلی برگ را در اندازه اصلی به صورت کمرنگ طراحی کرده و در مرحله بعد به ترسیم کنگره ها بپردازد

شکل ۸-۱۳

برگ های کنگره دار گاه به شکل نیمرخ یا تا خورده طراحی می شوند. اصطلاح برگ کنگری یک طرفه نیز گاهی در مورد آن به کار می رود.

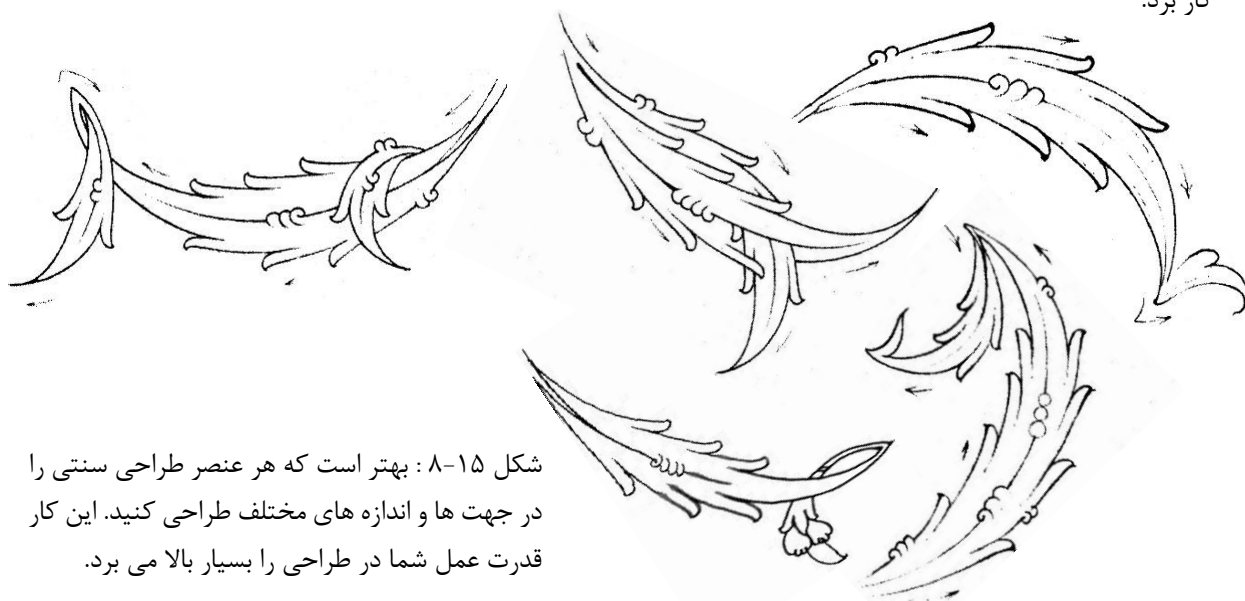
تزئینات

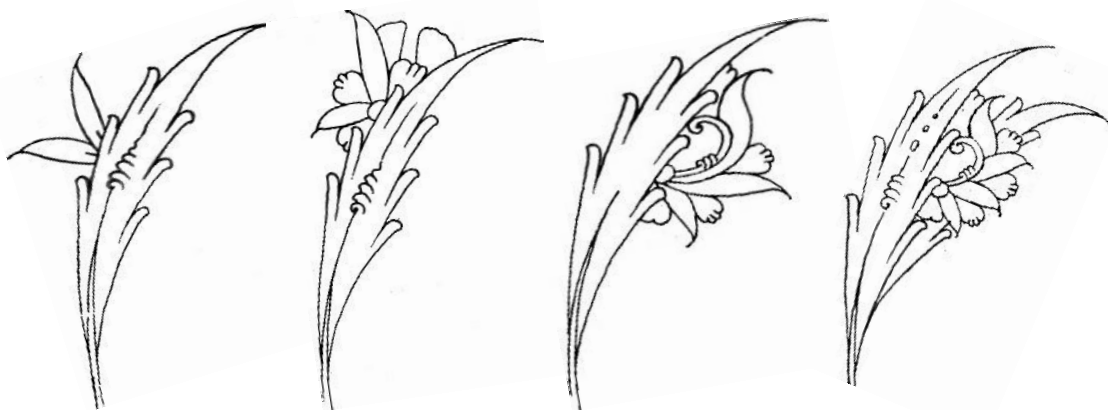
شکل ۸-۱۴

این نوع برگ ها معمولاً با گره تزئین می شوند و معمولاً تزئینات ریز گره مانند بر روی رگبرگ ها یا دیواره خارجی این برگ طراحی می شود. همچنین در انواع بزرگ این برگ ها، حتی می توان انواع گل های گرد را طراحی کرد. در شکل مقابل برخی تزئینات داخلی برگ کنگری دیده می شود.

برگ های کنگری را می توان با کنگره های متنوع، در تزئین بند ختایی، توسازی آئینه در گل های شاه عباسی و برگ مویی به کار برد.

شکل ۸-۱۵: بهتر است که هر عنصر طراحی سنتی را در جهت ها و اندازه های مختلف طراحی کنید. این کار قدرت عمل شما در طراحی را بسیار بالا می برد.

شکل ۸-۱۶: برگ های کنگری گاه به شکلی طراحی می شوند که گویی دو برگ از کنار یکدیگر روییده یا برگي از پشت برگ ديگر نمايان است. (شکل های پایین) همچنین برای زیبا تر شدن طرح طوری طراحی می شوند که گویی بر روی گلی سایه افکنده اند. (شکل ۸-۱۳) توجه داشته باشید که قبل از طراحی برگ های بزرگ و پر کار، حتماً شمای اصلی برگ را طراحی کنید و اشکالات طراحی خود از نظر فرم و اندازه را در این مرحله تصحیح نمایید.

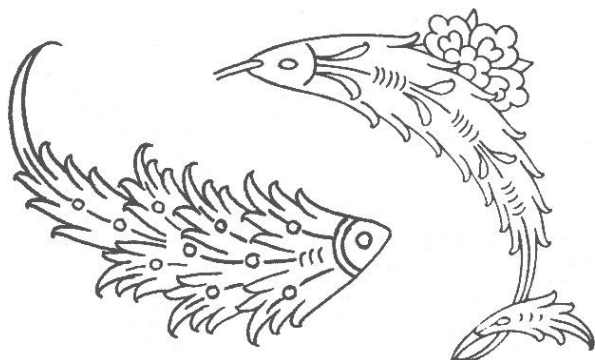
شکل ۸-۱۷: برای زیباتر نشان دادن برگ های کنگری بزرگ می توان سر برگ را با پیچ و تاپ های زیبایی طراحی کرد. این کار طراحی شما را پرکار تر و حرفه ای تر نشان میدهد.

فعالیت عملی

چند نمونه برگ کنگری در اندازه ها و جهات مختلف و با تزیینات جداگانه و متفاوت طراحی کنید.

❖ برگ ماهی

طراحی می شوند. گاهی نیز در انتهای ساقه، برای پر کردن فضای بین قوس ها هم از این برگ استفاده می شود.

شکل ۱۹-۸

فعالیت عملی

چند نمونه برگ ماهی در اندازه های مختلف را با تزیینات جداگانه و متفاوت طراحی کنید.

❖ برگ مویی

این نوع برگ از انواع برگ های بزرگ محسوب می شود. برگ مویی از نظر طراحی و فرم از تمامی برگ های ختایی بزرگ تر است به طوری که می شود انواع دیگر برگ ها را درون آن طراحی کرد. نام های دیگر: برگ چناری، برگ پنجه گرگی، برگ نخلی و برگ انجیری و ...

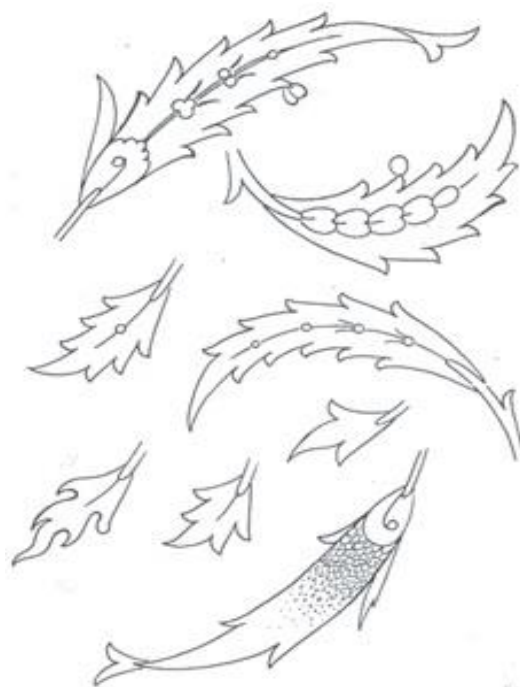

تصویر ۱۶-۸

تصویر ۱۷-۸

از مشتقات برگ کنگری بوده و از نظر طراحی قوی ترین و پرکارترین برگ ختایی می باشد. از نظر ظاهری فرم ماهی را تداعی می کند. تعداد کنگره ها در این نوع برگ از سه کنگره به بالا می باشد. از نظر بصری ارزش این برگ هم اندازه ی یک شاه عباسی بزرگ و پر کار است. در اکثر مواقع یک نیم گل بر گرده ی این برگ ماهی سوار است که بر اساس پر کار یا کم کار بودن این برگ می تواند گل شاه عباسی یا سایر گل های کوچک تر باشد.

شکل ۱۸-۸

شیوه طراحی

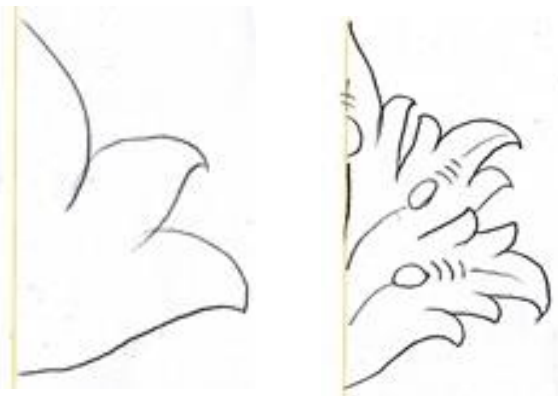
طراحی این برگ به همان شیوه برگ کنگری صورت می گیرد؛ با این تفاوت که در این برگ لازم نیست کنگره هاب دو سمت برگ هم تعداد باشند. همچنین تزییناتی که این برگ را به فرم ماهی نزدیک تر می کند در میانه برگ در محل رگبرگ ها و فرم های شعله مانند در انتهای برگ طراحی می شود.

تزیینات

برای تزیین این نوع برگ، از همان تزیینات قبلی که در برگ های دیگر بکار رفته، استفاده می کنیم. گل ها یکی از عناصر مهم در تزیین برگ های بزرگ از جمله برگ ماهی هستند که معمولاً به شکل نیم گل در کنار این برگ ها

شیوه طراحی

این برگ به صورت قرینه و بر روی محور تقارن طراحی می شود. ابتدا فرم کلی برگ را طراحی کرده سپس کنگره ها را در محل مناسب خود طراحی می کنیم.

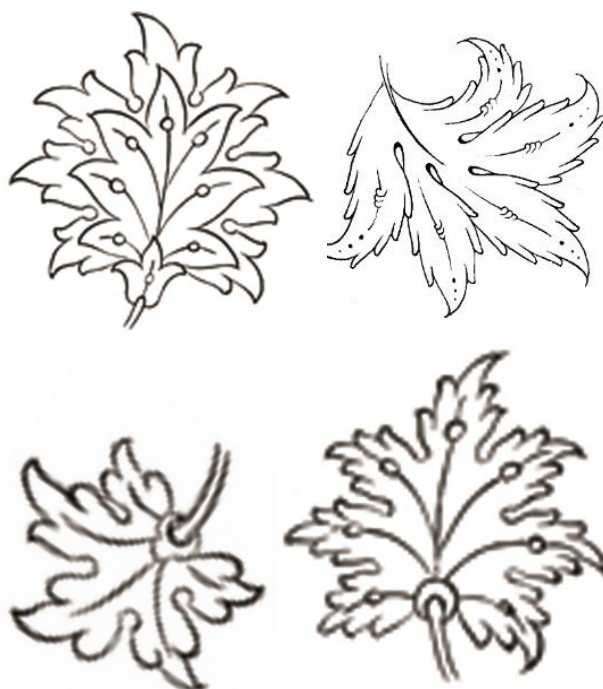
شکل ۸-۲۰

تصویر ۸-۱۸

شکل ۸-۲۲

شکل ۸-۲۱

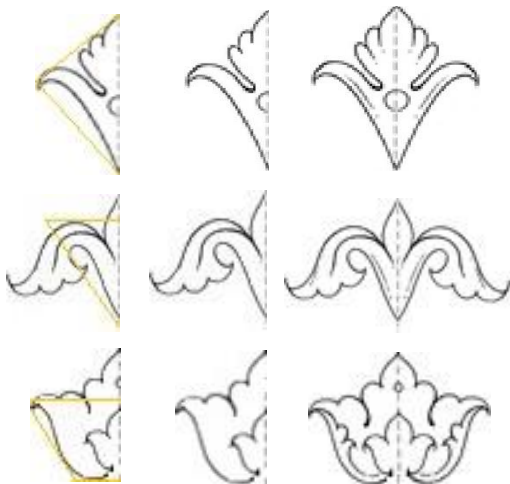
فعالیت عملی

چند نمونه برگ مویی در اندازه های مختلف و با تزیینات جداگانه و متفاوت طراحی کنید.

ته غنچه ندارند) و منفصل (بر روی ساقه قرار گرفته و ته غنچه آنها کاملاً واضح و مشخص دیده می شود) طراحی می شوند که هر یک زیبایی خاص خود را داراست. گلبرگ ها در غنچه دارای جهت هستند و جهت آن ها عمدتاً از پایه به سمت سر گل (غنچه) متمایل است. تقریباً بیشتر غنچه ها دارای محور تقارن اند؛ این تقارن در رنگ آمیزی آن هم رعایت می شود.

شیوه طراحی

برای طراحی غنچه، ابتدا ته غنچه را رسم کرده بعد بخش اصلی آن که همان گلبرگ ها می باشند، را طراحی می کنیم. لازم به یادآوری است که ته غنچه می تواند بر مبنای یک زیر نقش مثلث، لوزی یا ذوزنقه بر روی خط تقارن طراحی شود. (۱/۲) آن ترسیم شده و در طرف دیگر به صورت قرینه، تکرار می شود. (تصویر ۷-۸)

شکل ۸-۲۴

ته غنچه ها می توانند به شکل های بسیار متنوع و متفاوت طراحی شوند. بدیهی است که در یک طرح کلی هرچه تنوع برگ، غنچه و گل های زیاده تر باشد، قدرت طراحی و خلاقیت طراح، هویداتر است.

شکل ۸-۲۵

شکل ۸-۲۶: نمونه یک غنچه با ته غنچه متصل به ساقه

شکل ۸-۲۳: دسته برگ ها با انواع گره، نیم گل، تمام گل و ... تزئین می شوند.

غنچه

در طراحی نقوش سنتی، غنچه ها گل های کوچک نیمه شکفته ای هستند که از محل پایه به بندهای فرعی متصل شده و معمولاً در انتهای بندهای فرعی قرار می گیرند. این عناصر تنوع، ظرافت و زیبایی خاصی را به طرح می بخشند. در طراحی سنتی می توان غنچه هر گل را به شکل تکی یا تلفیقی طراحی کرد: غنچه گل های پنج پر، پروانه ای، انواع شاه عباسی و ... یا تلفیقی از دو یا چند غنچه گل.

تصویر ۸-۱۹

اجزا غنچه

۱- ته غنچه

۲- گلبرگ ها

ته غنچه ها به دو شکل متصل (در ادامه ساقه طراحی شده و به ساقه وصل هستند، طوری که به نظر می رسد که

گل

قاعده ترسیم گل ختایی بر دایره استوار است، و از ترکیب و تلفیق دوایر، می توان انواع گل های ختایی به شکل غنچه، نیم گل و یا گل کامل را با تزیینات و جلوه های فراوان طراحی کرد. در طراحی نقوش سنتی، گل باید در جایی قرار گیرد که توجه بیننده را به خود جلب کند. در این میان شکل گل ها بسیار متنوع و گوناگونند؛ مانند گل انار، حنایی، نسترن، نیلوفر و انواع گل های گرد که به صورت تک گل یا ترکیبی، با تزیینات درونی و بیرونی متنوع و زیبا نمایش داده می شوند.

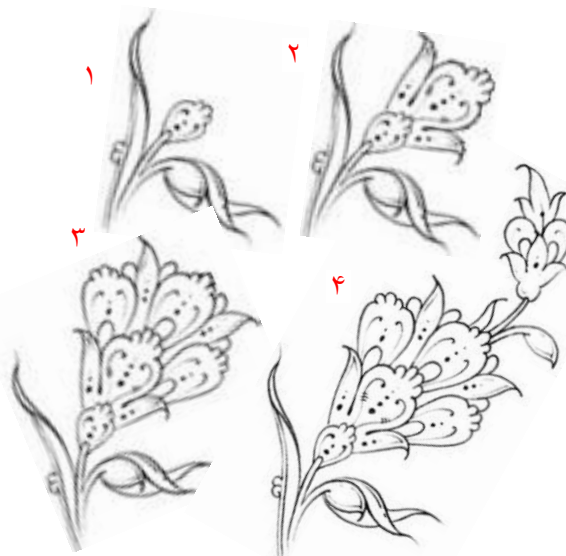

تصویر ۸-۲۰

طراحی گل با نقش های گوناگون حاصل ذوق تنوع طلب طراحان ایرانی است. گاه سرگل ها را به نقش حیوانات پیوند داده و یا در قاب گل ها طرحی از پیکر حیوانات می نهند و یا آنرا با دسته گل و برگ یا بته جقه نقش می کنند. در هنرهای سنتی ایرانی، گل های ختایی به ده ها شکل و رنگ متفاوت می باشند که هر یک در حد خود نمودار کاملی از ذوق و زیبایی است که هنرمندان با ترکیب و تلفیق طرح ها شکل جدیدی ایجاد نمودند. به همین دلیل از نظر زیبایی شناسی، گل ها جزو مهمترین عناصر ختایی می باشند.

تصویر ۸-۲۱

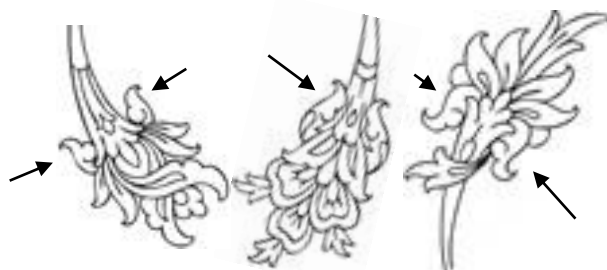
شکل ۸-۲۷: در این تصویر مراحل طراحی یک غنچه با ته غنچه منفصل دیده می شود.

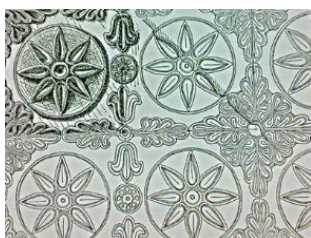
شکل ۸-۲۸: چند نوع غنچه با ته غنچه متصل

شکل ۸-۲۹: چند نوع غنچه با ته غنچه منفصل

شکل ۸-۳۰: گاه در کنار ته غنچه ها برگي به شکل وارونه و آویزان طراحی می شود که اصطلاحاً به آن "گوشواره" می گویند.

تصویر ۸-۲۵

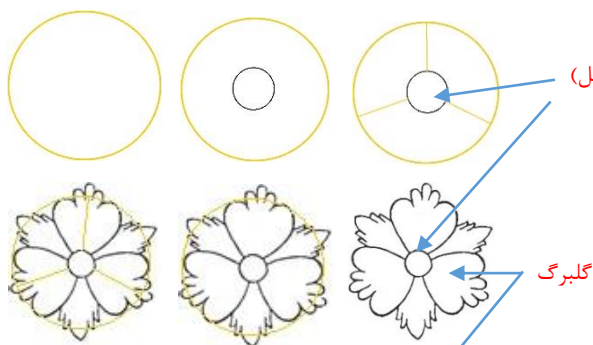
❖ گل سه پر

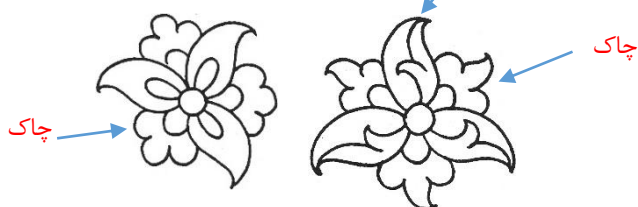
تصویر ۸-۲۶

شیوه طراحی

دایره ای در اندازه دلخواه ترسیم کرده، سپس دایره کوچکتري را در مرکز آن طراحی می کنیم (تخم گل یا تخمک). دایره بزرگ را به سه قسمت مساوی تقسیم کرده و هر قسمت را به یک گلبرگ اختصاص داده، آنرا طراحی می کنیم. حد فاصل بین گلبرگ ها را با عنصری به نام "چاک" پر می کنیم. بدیهی است که اگر در تقسیم دایره دقت و حوصله لازم را به کار نیندازیم، در مرحله بعد، طراحی گلبرگ ها نا هماهنگ خواهند بود.

شکل ۸-۳۱: در شکل های بالا مراحل طراحی گل سه پر را می بینیم.

شکل ۸-۳۲: می توان گلبرگها را به شکل برگ سیب نیز طراحی کرد.

تصویر ۸-۲۲

تصویر ۸-۲۳

انواع گل

- ۱- گل های کوچک ← گل های گرد
- ۲- گل متوسط ← گل پروانه ای
- ۳- گل های بزرگ ← گل شاه عباسی
- ← گل برگ مویی (پنبه ای)

۵- گل های گرد

ساده ترین نوع گل های ختایی هستند که علیرغم سادگی، نقش مهم و کلیدی را در طراحی نقوش ختایی ایفا می کنند. مهمترین نوع گل در این گروه، گل های پنج پر هستند که بیشترین کاربرد را در ترکیب بندی نقوش ختایی دارند. اغلب گل های گرد دارای گلبرگ های مفرد هستند. گل های گرد می توانند در موقعیت های مختلفی طراحی شوند: در مرکز نقش، در مرکز گل های بزرگتر (شاه عباسی، پروانه ای و ...). گل های گرد می توانند دارای گلبرگ های متنوعی باشند. تعداد گلبرگ ها نیز بسیار متنوع است. (۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۱۲ و ...)

تصویر ۸-۲۴

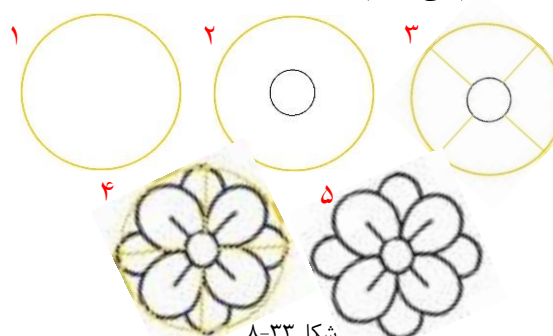
❖ گل چهار پر

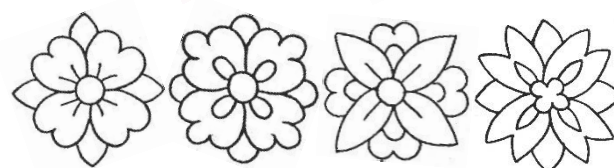
تصویر ۸-۲۷

شیوه طراحی

به همان شیوه ترسیم گل سه پر عمل کرده؛ با این تفاوت که در اینجا دایره را به چهار قسمت مساوی تقسیم می‌کنیم.

شکل ۸-۳۳

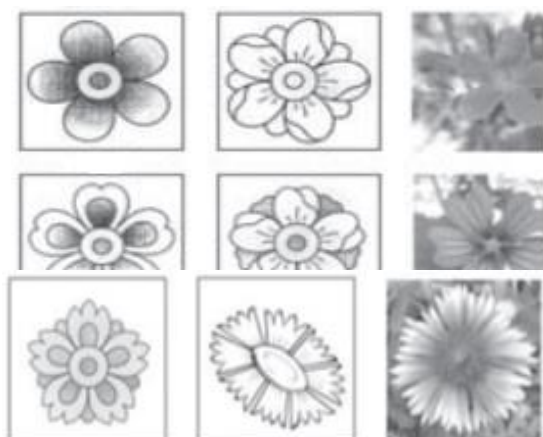
شکل ۸-۳۴ : نمونه هایی از گل چهار پر با تزیینات متفاوت

نکته :

این گل جزو گل های متقارن محسوب می شود. از این گل در طراحی فرش با نام گل های نقطه شمار یاد می کنند که در طراحی حاشیه های کوچک کاربرد فراوانی دارد.

گل پنج پر

پر کاربرد ترین و در واقع یکی از عناصر اصلی در نقوش ختایی می باشد. برای پر کردن فضاهای خالی در یک طرح سنتی می توان از این گل نیز استفاده کرد. ارزش مکانی این گل هم اندازه یک برگ کنگری ساده است. گل های گرد را می توان به صورت دسته های چند تایی که بطور منظم به دنبال هم ردیف شده اند طراحی کرد. گل فرفره ای یکی از انواع گل گرد پنج پر است. گل های گرد گاه بصورت خوشه ای طراحی می شوند. (به نام خوشه انگوری) که در این صورت در انتهای بند ختایی قرار می گیرند.

تصویر ۸-۲۹

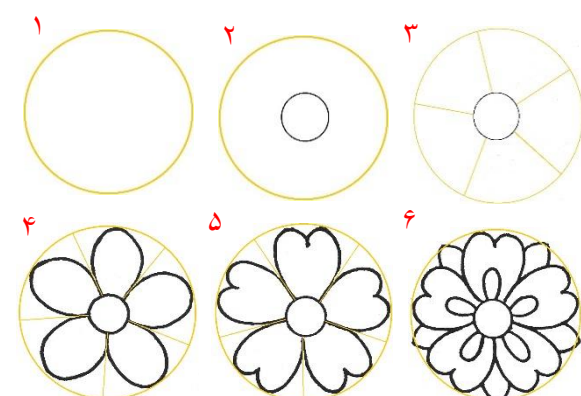
تصویر ۸-۳۰

تصویر ۸-۳۱

شیوه طراحی

برای طراحی گل پنج پر، محیط دایره مورد نظر را به پنج قسمت مساوی تقسیم می‌کنیم.

شکل ۸-۳۵

گلبرگ ها می توانند شکل و شمایل متفاوتی از یکدیگر داشته باشند. شما می توانید در طراحی فرم گلبرگ ها و

تصویر ۸-۳۳

تصویر ۸-۳۴

تزئینات گل های گرد

تزئین گل های گرد بسیار متنوع و زیبا است. می توان با تغییر در فرم طراحی گلبرگ ها، چاک های درون گلبرگ و چاک های بیرونی انواع متنوعی از این گل را طراحی کرد. در شکل های قبل، نمونه هایی از این تزئینات را مشاهده می کنید.

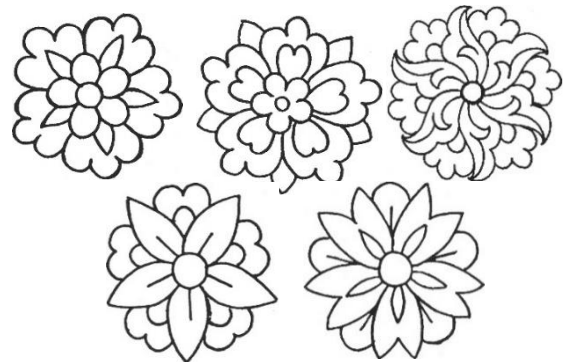
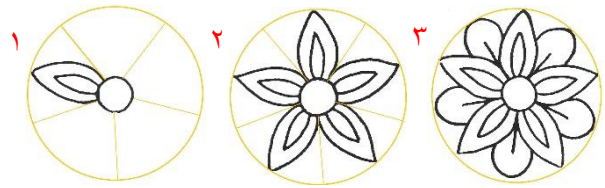
۱- گل پروانه ای

این گل که از نظر اندازه از گل های گرد بزرگ تر می نماید، نقش گل فرعی را در یک ترکیب بندی ختایی ایفا می کند و هرگز در محل گل های اصلی قرار نمی گیرد، مگر در انشعاب های کوچک و فرعی. در واقع این گل فضاهای خالی بین گل های اصلی (شاه عباسی، برگ مویی) را بر روی بند ختایی پر می کند. طراحی این گل به شکل متقارن است (۱/۲ آن طراحی می شود) و هیچگاه در انتهای بند ختایی قرار نمی گیرد مگر به شکل دسته گل (خوشه ای). برای تزئین این گل می توان از انواع گلبرگ های گرد و چاکدار و انواع برگ با تزئینات داخلی آن استفاده کرد. با تغییر و جابجایی در گلبرگ ها نیز می توان در این گل تنوع ایجاد کرد.

تصویر ۸-۳۵

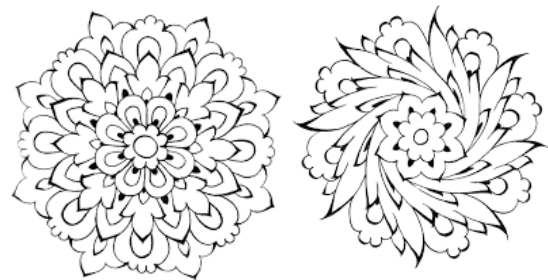
تغییر در طراحی چاک آن ها، انواع متفاوتی از این نوع گل را طراحی کنید.

شکل ۸-۳۶

گل شش پر، هفت پر، هشت پر و دوازده پر

شیوه ترسیم گل های شش پر، هفت پر، هشت پر و دوازده پر نیز مانند گل پنج پر است، منتها در این جا شما تعداد دایره های میان دایره اصلی را به تعداد گلبرگ های مورد نظرانتخاب و رسم می کنید. آنگاه گلبرگ ها را با شکل و تزئین خاصی که در نظر دارید، طراحی می کنید.

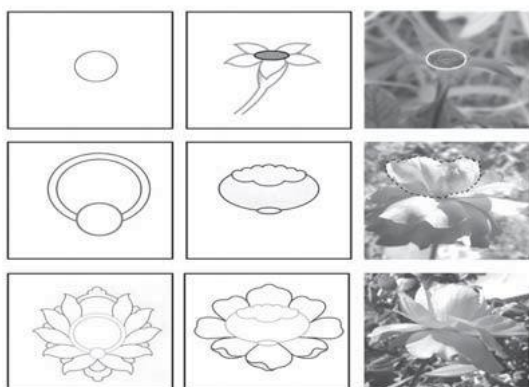
شکل ۸-۳۷

تصویر ۸-۳۲ : گل دوازده پر یا لوتوس، نقش برجسته، هخامنشی

گل های بزرگ

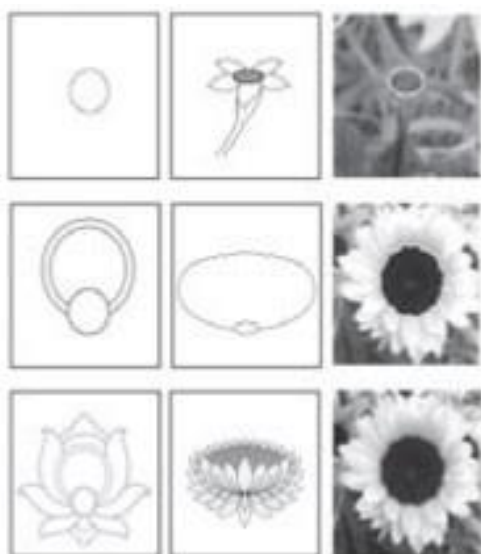
مهمترین و اصلی ترین گل ها در طراحی نقوش ختایی گل های بزرگ هستند که چیدمان عناصر بر روی بند ختایی با طراحی آنها آغاز می شود و سایر عناصر نسبت به آنها طراحی و چیده می شوند. این دسته از گل ها شامل انواع شاه عباسی ها، گل نیلوفری، انواع گل های برگ مویی و ... می باشند.

تصویر ۸-۳۶

تصویر ۸-۳۷

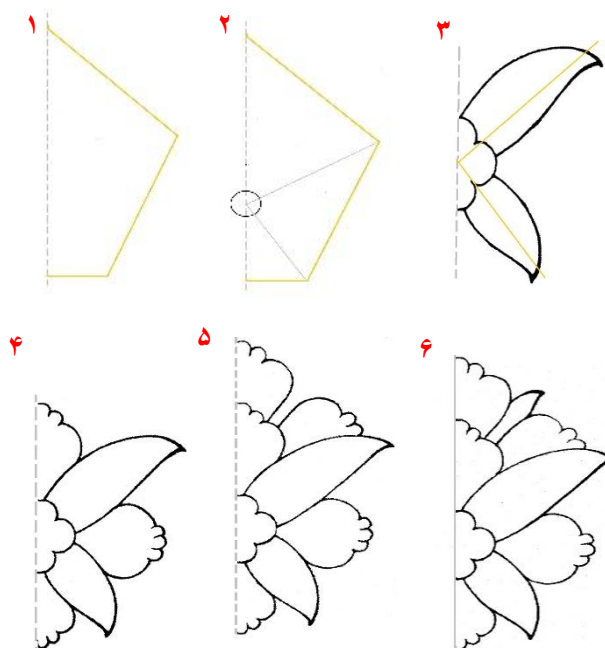

تصویر ۸-۳۸

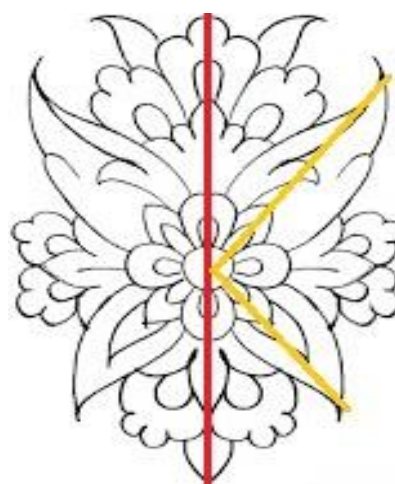
شیوه طراحی

مبنای طراحی گل پروانه ای بر روی خط تقارن می باشد. یعنی $1/2$ آن بوده و سپس به صورت قرینه در طرف دیگر تکرار می گردد.

همچنین، می توان گل پروانه ای را در داخل فضای یک پنج ضلعی طراحی کرد. در اشکال زیر مراحل طراحی این گل به چشم می خورد.

شکل ۸-۳۸ : مراحل طراحی گل پروانه ای

شکل ۸-۳۹ : گل پروانه ای

۸- گل شاه عباسی

به ویژگی های خاص طراحی هر منطقه از ایران می تواند شکل و فرم آن متفاوت باشد. طراحان نقوش سنتی، همواره با خلاقیت خود سعی در ابداع و طراحی نمونه های بسیاری از این گل نموده اند. نام های دیگر این گل عبارتند از: گل لاله عباسی، گل عباسی، گل شیخ صفی .

یکی از شناخته شده ترین و مهم ترین گل ها در طراحی سنتی، گل شاه عباسی است. این گل بر روی بند اصلی ختایی قرار می گیرد و می تواند منبع انشعابات و تزیینات دیگر بند ختایی باشد. این گل تنوع بسیاری دارد و با توجه

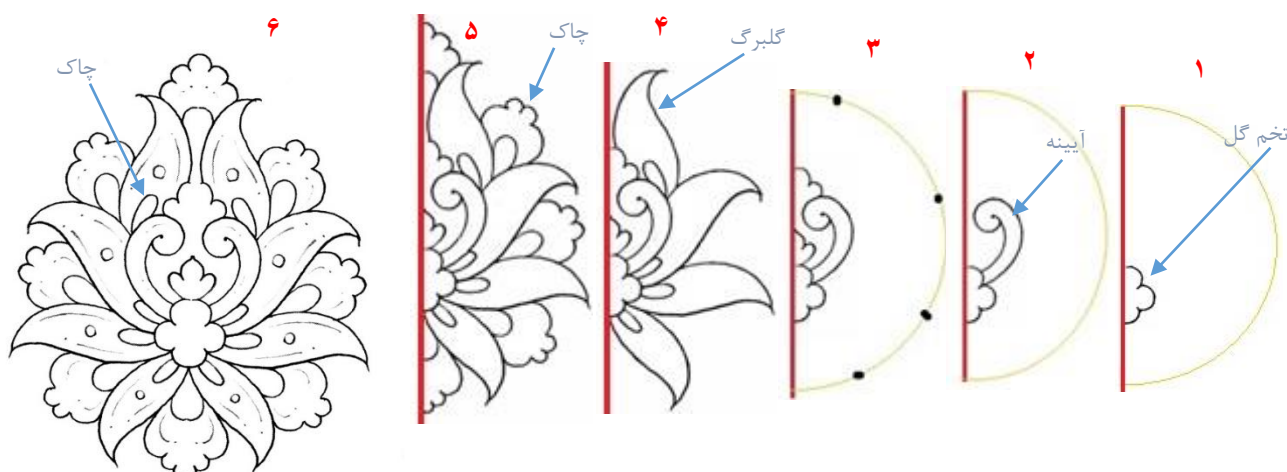
شیوه طراحی

- ۸- تزیینات آینه گل را با سلیقه و در نظر گرفتن فضای موجود طراحی می کنیم.
- ۹- بر اساس این که می خواهیم شاه عباسی چند تا گلبرگ داشته باشد، ابتدا، جای گلبرگ ها را مشخص کرده، سپس طراحی می کنیم.
- ۱۰- چاک های درونی و میان دو گلبرگ را با سلیقه و متناسب با فضای در دسترس، طراحی می کنیم.
- ۱۱- در پایان نیمه دیگر گل را به روش تا زدن کاغذ یا با استفاده از پوستی ترسیم می کنیم.

طراحی گل شاه عباسی نیز مانند گل پروانه ای بر مبنای خط تقارن صورت می گیرد. این گل در فضاها هندسی دایره (گرد)، بیضی، و فرم پیازی شکل طراحی می شود. در گل شاه عباسی عنصر جدیدی به نام "آینه" وجود دارد که در میانه گل و بر روی تخمک (تخم گل) طراحی می شود. در طراحی شاه عباسی، آینه ها به شکل های بسیار متفاوت طراحی می شوند.

۸- ترسیم خط تقارن و طراحی تخم گل

۹- طراحی آینه گل

شکل ۴۰-۸: مراحل طراحی گل شاه عباسی

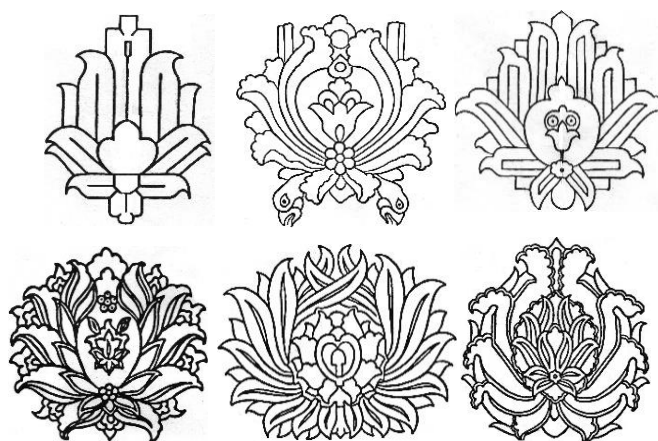
تصویر ۴۱-۸: شاه عباسی در فرش

تصویر ۴۲-۸: سوزندوزی سنتی

تصویر ۴۳-۸: از گل شاه عباسی می توان در طراحی زیورآلات نیز استفاده کرد.

شکل ۴۱-۸: متنوع طراحی شاه عباسی در فرش

تصویر ۳۹-۸: تنوع گل های شاه عباسی در قالی

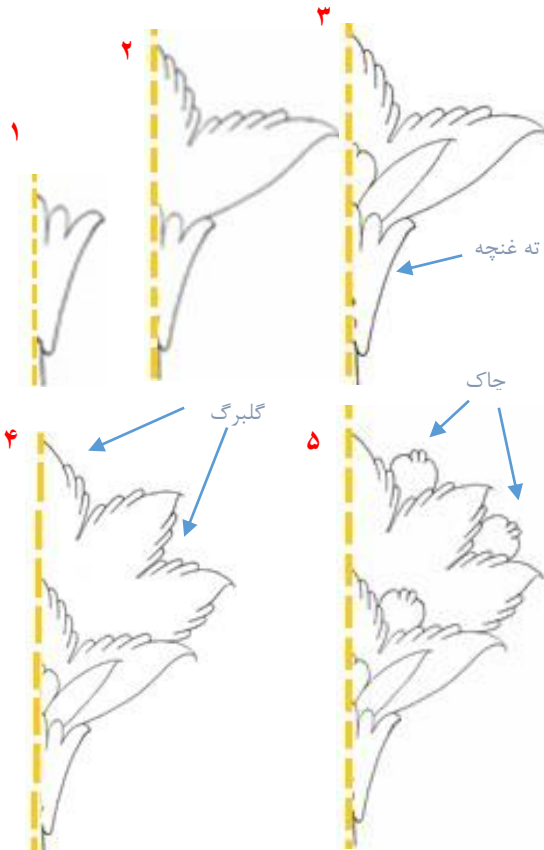
تصویر ۴۰-۸: شاه عباسی در نقوش کاشی

فعالیت عملی

- ۴- چند نوع گل پروانه ای با تزئینات متنوع و متفاوت ، مستقل از بند ختایی و روی بند طراحی کنید.
 - ۵- تعدادی گل شاه عباسی از منابع قابل دسترس تهیه کرده و آن ها را بر روی کاغذ طراحی کنید.
- نتیجه کار خود را در کلاس با دیگر دوستان خود به اشتراک بگذارید.

۸-۴۲- گل برگ مویی

این نوع گل ها از نظر ارزش خطی درشت تر و قوی تر از گل های شاه عباسی هستند و به عنوان گل های اصلی بر روی بند ختایی قرار می گیرند و همان ویژگی های گل شاه عباسی را در نحوه ی جایگیری بر روی بند ختایی ایفا می کنند. این نوع گل بر روی یک پایه متصل طراحی می شود.

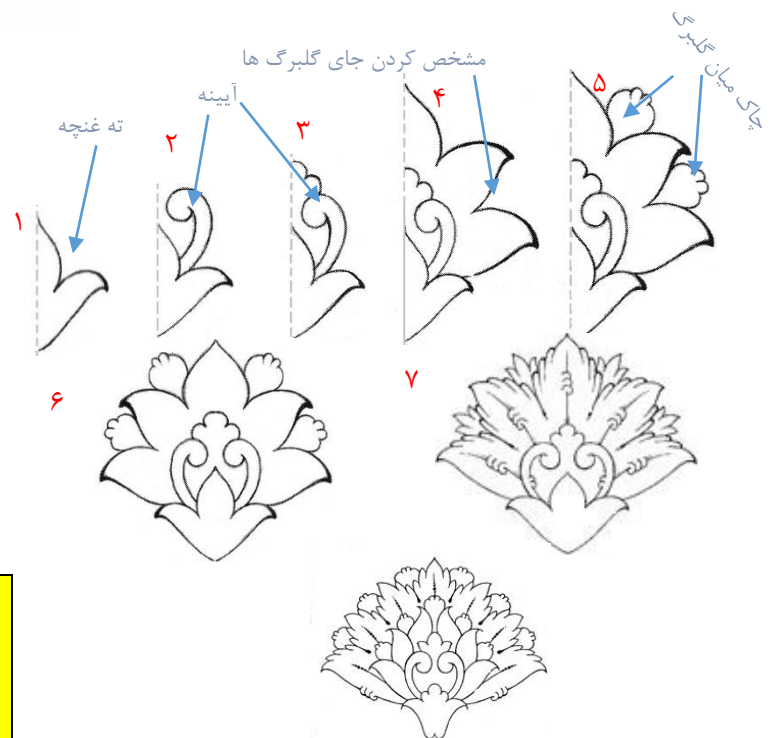

شکل ۴۲-۸

این نوع گل ها می توانند با انواع تزئینات و اجزاء گل های گرد، پروانه ای و شاه عباسی تزیین شوند. نام های دیگر: گل چناری، گل پنجه گرگی، گل پنبه ای و ...

شیوه طراحی

شکل ۴۴-۸: مراحل طراحی گل پنبه ای

فعالیت عملی

چند نمونه گل پنج پر، پروانه ای، شاه عباسی و گل برگ مویی (پنبه ای) مطابق آنچه که فرا گرفته اید، با تزئینات داخلی متنوع طراحی کنید.

شکل ۴۳-۸: در شکل های بالا مراحل طراحی گل برگ مویی یا پنبه ای نمایش داده شده است. ملاحظه می کنید که تزئین گلبرگ ها و چاک ها در آخرین مرحله صورت می گیرد. دو نمونه دیگر گل پنبه ای را که در پایان مشاهده

نیم گل ها

گاه برای پر کارتر و زیباتر جلوه دادن برگ، یک گل (گرد، پروانه ای، شاه عباسی) را به شکلی که فقط نیمی از آن دیده می شود، در پشت آن طراحی می کنند. نیم گل، گاه بر روی بند ختایی نیز قرار می گیرد که با کمک چند برگ تزئین می شود.

گل مشاهده می شود.

دسته گل

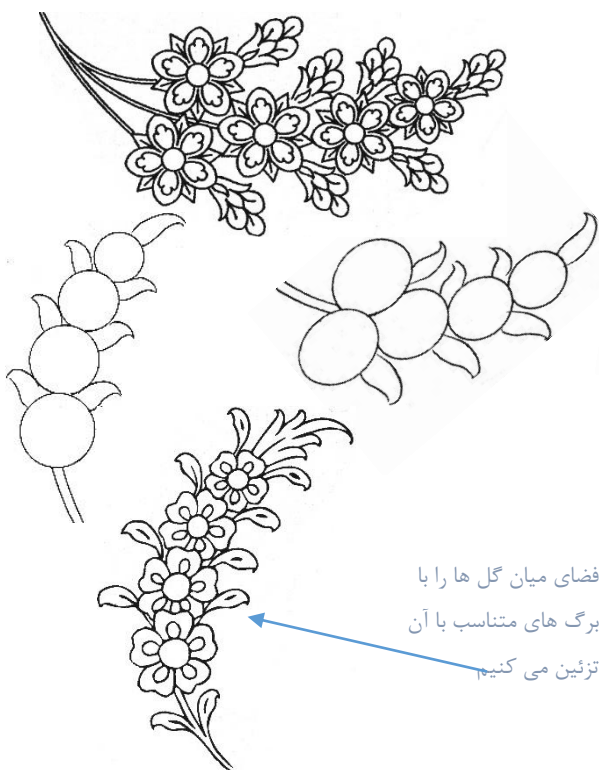
یکی دیگر از عناصر نقوش ختایی، دسته گل ها هستند که زیبایی خاصی را به بند ختایی می بخشند. دسته گل ها بیشتر در انتهای بند، همان جایی که از دسته برگ استفاده می کنیم، طراحی می شوند. در بخش های دیگر بند و در انشعابات فرعی نیز می توان آن را متناسب با فضا قرار داد.

تصویر ۸-۴۴

تصویر ۸-۴۵

فضای میان گل ها را با برگ های متناسب با آن تزئین می کنیم

شکل ۸-۴۶: طراحی چند نمونه دسته گل به همراه زیر نقش اولیه آنها

گل فرنگ

گل هایی که برگرفته از گل های طبیعی، مخصوصاً گل سرخ، رز، میخک، زنبق و هستند. در بیشتر طرح های اصیل ایرانی می توان نمونه هایی از این گل ها را مشاهده کرد.

تصویر ۴۶-۸: طرح یک گل رز

در دوره زندیه و خصوصاً قاجاریه، حضور گسترده ای از این نوع گل ها را در هنرهای سنتی ایران از جمله نقوش "کاشی هفت رنگ" می توان مشاهده کرد.

تصویر ۴۷-۸: کاشیکاری دوره قاجار

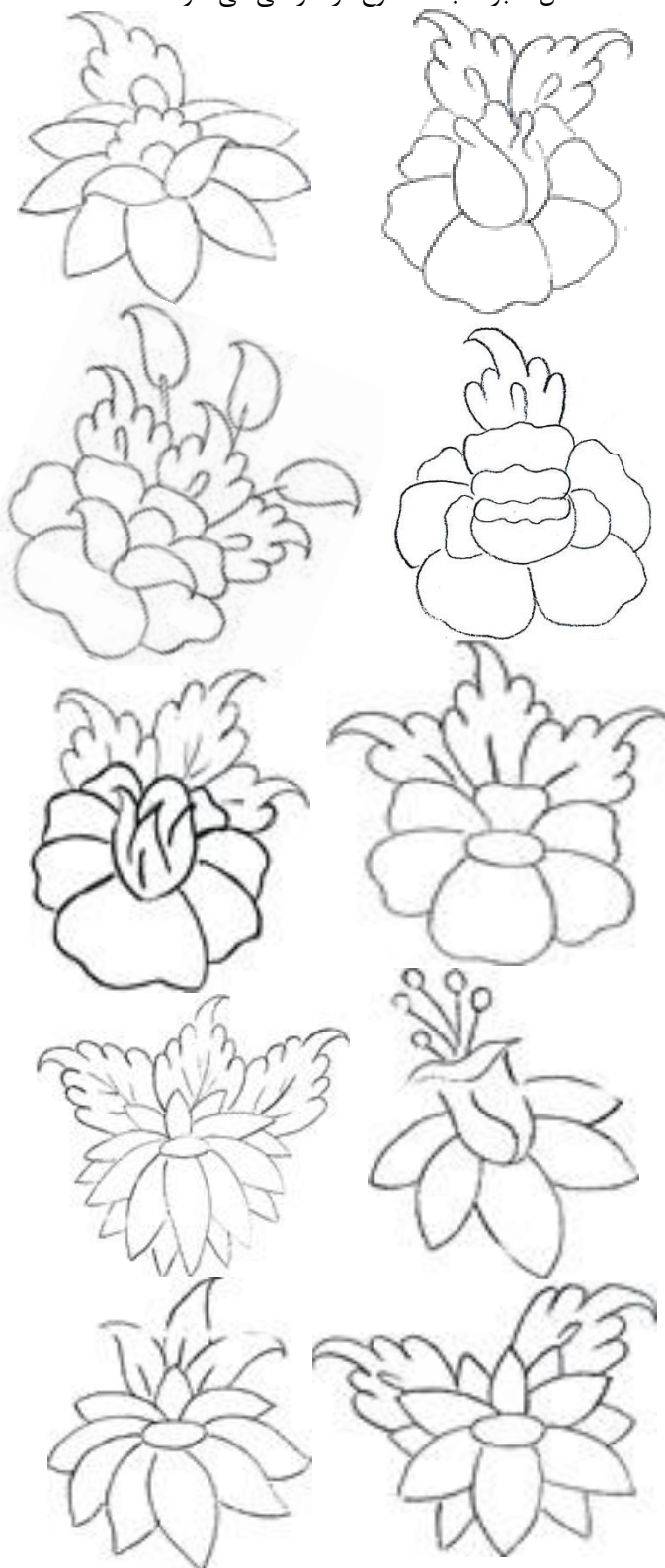
فرش های منطقه تبریز مملو از این گل هاست و می توان تنوع فراوانی را در آنها یافت.

تصویر ۴۸-۸

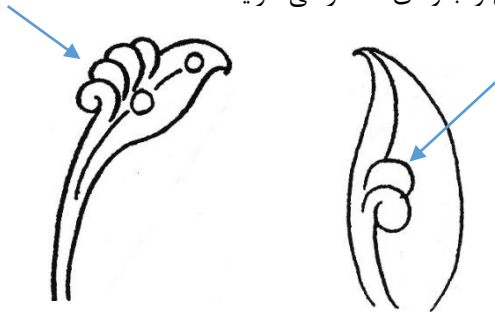
شیوه طراحی

برای طراحی گل به شیوه فرنگی، باید ابتدا فرم کلی آن را رسم بعد جزئیات را روی آن طراحی کرد. شما می توانید نمونه های متفاوتی از این گل ها را در اشکال زیر مشاهده کنید. تغییر در تخم گل و بخش میانی آن و نیز تغییر در شکل گلبرگ باعث تنوع در طراحی می شود.

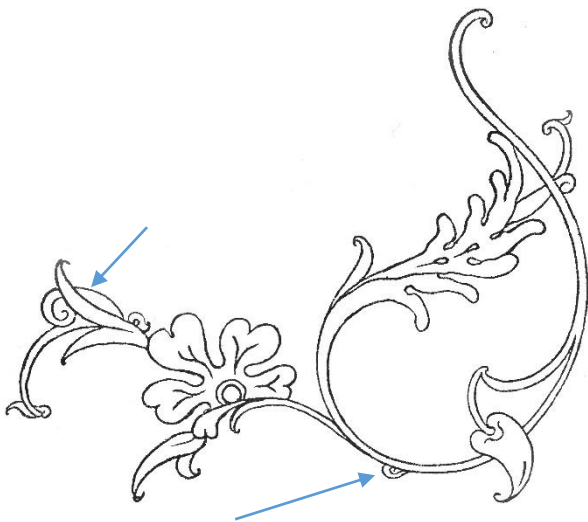

گره

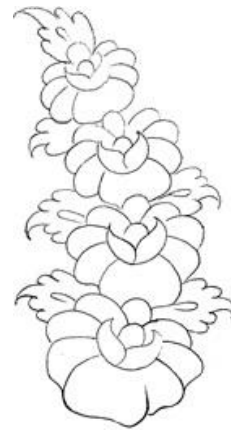
تزئینات ظریف، زائده مانند و غده ای شکل، بکار رفته بر روی بند ختایی یا کناره برگ و گلبرگ ها هستند که به زیبایی و جلوه ی عناصر می افزایند.

شکل ۵۰-۸: نمایش گره را در درون برگ سیب و بخش خارجی برگ بادامی

شکل ۵۱-۸: در تصویر بالا نمایش گره را در ساقه ختایی و تزئین قسمتی از برگ مشاهده می کنید.

شکل ۴۷-۸: طراحی دسته گل به شیوه گل فرنگ

شکل ۴۸-۸: برگ

شکل ۴۹-۸: در طراحی به شیوه گل فرنگ، غنچه ها نیز می توانند اشکال و فرم های متفاوتی داشته باشند.

تصویر ۴۹-۸: فرش با طرح گلفرنگ بصورت محرمات

بند یا ساقه

همان طور که ساقه در گیاهان از اجزاء اصلی محسوب شده و سایر قسمت های گیاه بر روی آن قرار می گیرد؛ نقوش ختایی هم دارای ساقه ای هستند که اصطلاحاً به آن "بند" می گویند. بند های ختایی بسیار متنوع بوده و در فرم ها و اشکال متنوعی طراحی می شود. عناصر ختایی به شکل دقیق و اصولی بر روی بند قرار گرفته و به آن زیبایی می بخشند.

در فصل آینده بطور مفصل به "بند"، انواع آن، شیوه های طراحی و... می پردازیم.

تصویر ۸-۵۰ : خلاقیت در طراحی گل خصوصاً شاه عباسی، باعث زیبایی دو چندان در فرش شده است.

تصویر ۸-۵۱ : پرده قدیمی با طرح گل فرنگ

تصویر ۸-۵۲ : تلفیق نقوش ختایی با نقوش حیوانی، بته جقه و... در طرح های سنتی بسیار مرسوم است.

شکل ۸-۵۲ : نمایش خطی یک بند ختایی که اجزاء و عناصر تزئینی بر روی آن طراحی شده است.

تصویر ۸-۵۳: فرش با طرح افشان

تصویر ۸-۵۴: طراحی صحیح و اصولی بند ختایی بر زمینه فرش
های ایرانی، می تواند بسیار زیبا و چشم نواز باشد.

چکیده

- ۴- طرح های ختایی شامل نقوش گل، برگ، غنچه و ساقه است که با الهام از طبیعت، ساده و گرده برداری شده اند.
- ۵- برگ، غنچه، گل، نیم گل، گره (پیچک) و بند(ساقه)، عناصر ختایی می باشند.
- ۶- غنچه ها از دو بخش ته غنچه و گلبرگ ها تشکیل شده که به دو صورت متصل و منفصل طراحی می شوند.
- ۷- گل گرد جزو گل های کوچک، گل پروانه ای جزو گل های متوسط و فرعی و گل های شاه عباسی و برگ موی جزو گل های اصلی و بزرگ محسوب می شوند.
- ۸- طراحان از نیم گل ها و دسته گل برای پرکردن فضاهای خالی بند و زیباتر جلوه دادن عناصر ختایی استفاده می کنند.
- ۹- نقوش ختایی بر روی ساقه ای قرار می گیرند که به آن "بند ختایی" می گویند.

آزمون نظری پایانی

- ۱- اجزای ساختمان ختایی عبارتند از؟
- الف. برگ، غنچه، گل ب. برگ، غنچه، گل، بند ج. گردان، هندسی د. افشان، هندسی
- ۲- کدامیک از گل های زیر جهت دار محسوب میشوند؟
- الف. پروانه ای، هشت پر ب. گل هشت پر ج. پروانه ای، شاه عباسی د. شاه عباسی، گل هشت پر
- ۳- کدام گل را نمی توان جزو ختایی ها نامید؟
- الف. گل سه پر ب. گل پنج پر ج. گل پروانه ای د. گل رز
- ۴- اندازه گل شاه عباسی در ترسیم نقشه از کدام گل بزرگتر است؟
- الف. گل پروانه ای ب. برگ مویی ج. لاله عباسی د. برگ مویی
- ۵- در هنگام جایگزینی عناصر تزئینی بر روی گردش های حلزونی باید ابتدا کدام عناصر را رسم کرد؟
- الف. برگ ها و غنچه ها ب. گل های فرعی ج. گل های گرد د. گل های اصلی

آزمون عملی پایانی

- ۱- یک بند ختایی را با استفاده از برگ های سیب و بادامی طراحی و فضا سازی کنید.
- ۲- یک گردش حلزونی (بند) با انواع گل ها و برگ ها که در انتهای آن دسته برگ قرار گیرد، به دلخواه طراحی کنید.
- ۳- گل برگ مویی و گل پروانه و غنچه و برگ ماهی بر روی یک شاخه (بند) ترکیب بندی و طراحی نمایید.
- ۱۱- دو دسته برگ با تزیینات داخلی ونیم گل، دو خوشه گل با برگ های متنوع در انتهای بند طراحی کنید.

واحد کار نهم

بخش نخست :

گردش حلزونی یا (اسپیرال)

بخش دوم :

طراحی و ترکیب بندی عناصر ختایی بر روی بند ختایی

زمان آموزش		ردیف	تجهیزات
نظری	عملی	۱	میز طراحی
		۲	میز نور
۶	۳۰	۳	دستگاه آپک و دستگاه اسلاید
		۴	انواع قلم طراحی
		۵	انواع کاغذ طراحی
		۶	مداد پاک کن- مداد تراش
		۷	کتاب های کمک آموزشی
		۸	عکس و اسلاید

هدف های رفتاری

انتظار می رود هنرجو پس از گذراندن این واحد کار، بتواند به هدف های زیر دست یابد:

- ۱- با مفهوم گردش حلزونی (اسپیرال) آشنا شود و کاربرد آن را در طراحی سنتی درک کند.
- ۲- اصول ترسیم گردش حلزونی را بشناسد.
- ۳- ترسیم گردش حلزونی را از طریق ترسیمات هندسی فرا گیرد.
- ۴- اصول اجرای رسم گردش حلزونی را در کادرهای معین بازشناسی کرده و بتواند فضاهایی همچون لچک، ترنج و ... را با گردش حلزونی به طور صحیح پر کند.
- ۵- عناصر ختایی را شناخته و ارزش هر کدام را از نظر بزرگی و کوچکی و خطی بداند.
- ۶- نحوه قرارگیری اجزاء ختایی را بر روی بند ختایی توضیح دهد.
- ۷- بتواند اجزاء ختایی را بر روی بند ترکیب کند.

پیش آزمون

- ۱- آیا در طبیعت نمونه هایی از گردش حلزونی را دیده اید؟ دو نمونه را نام ببرید.
- ۲- به نظر شما یک گردش حلزونی چه ویژگی هایی دارد؟
- ۳- آیا می توانید در فرش های منزل خود گردش های حلزونی را پیدا کنید؟

مقدمه :

انسان از کهن ترین روزگار تا کنون بر این باور بوده و هست که طبیعت بهترین آموزگار و همچنین بهترین الگو برای هنرمندان است. هنرمند ایرانی همواره می کوشد تا در طبیعت سازی تمام عناصر ترکیب کننده اثر را، از خرد ترین تا بزرگترین آن ها، با یک ارزش زیبایی شناسانه نشان دهد. به تصویر زیر نگاه کنید؛ چه می بینید؟ آیا فقط یک شکل می بینید یا در ورای این شکل، یک ریتم منظم و هماهنگ و حرکت را مشاهده می کنید؟

تصویر ۴-۹

۹-۱/۱ : تعریف گردش حلزونی (اسپیرال)

خطوط ساده و قوسی شکل که به صورت گردش های مارپیچ بر روی سطوح گسترده می گردند و معمولاً فاصله بین قوس ها هم اندازه است. به جهت سادگی در فرم، بسیار ابتدایی و به یقین در گروه اولین آرایه هایی بودند که بشر برای زیباتر ساختن سطوح مختلف از آن بهره جست. از سطوح کاشی و دیواره بنا ها گرفته تا جداره های بیرونی و درونی ظروف.

در طراحی نقوش ختایی، تمامی اجزاء و عناصر ختایی بر روی گردش حلزونی یا اسپیرال قرار می گیرند.

تصویر ۵-۹ : ظرف گلی با خطوط مارپیچ و حلزونی، احتمالاً هزاره اول قبل از میلاد

شکل ۱-۹ : بند ختایی

تصویر ۱-۹ : (راست) صدف حلزون دریایی، (چپ) حلزون شنوایی گوش

تصویر ۲-۹ : تصویر ماهواره ای از یک گردباد

تصویر ۳-۹ : تصویری از یک کهکشان

عکس های فوق مربوط به صدف های دریایی، حلزون شنوایی گوش، یک گردباد و یک کهکشان است در این تصاویر، می توان گردش حلزونی یا اسپیرال^۱ را دید. در گل آفتاب گردان نیز، امتداد مسیر دوران مارپیچ در جهت و خلاف جهت عقربه ساعت مشاهده می شود.

۹-۱/۲: ترسیم گردش حلزونی (اسپیرال)

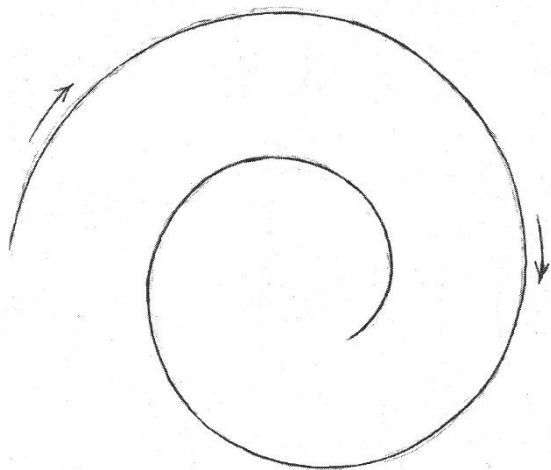
گردش حلزونی در واقع همان ساقه اصلی یک گیاه است که سایر اندام ها بر روی آن قرار می گیرند. در اینجا مراد از گردش حلزونی بند یا ساقه ای است که سایر اجزاء ختایی بر روی آن می نشینند. برای طراحی گردش حلزونی (بند) معمولاً از سه روش استفاده می شود.

الف - طراحی با استفاده از پرگار

ب - طراحی با استفاده از ریسمان

ج - طراحی با دست (بدون استفاده از ابزار)

روش های ۱ و ۲، شیوه های خیلی مطمئن و مناسبی برای طراحی اسپیرال یا بند(ساقه) نیستند؛ چرا که قدرت خلاقه را از طراح سلب می کنند و از سوی دیگر ممکن است کنترل آن برای طراح میسر نباشد. پس توصیه می شود از دو روش مذکور برای طراحی بند استفاده نکرده و طراحی بند را نیز مانند دیگر عناصر طراحی سنتی، با دست اجرا نمایید، زیرا بدون استفاده از ابزار، دست طراح قوی تر می شود و توانایی وی در اجرا افزایش می یابد.

شکل ۹-۲: طراحی گردش حلزونی با دست

توجه داشته باشید که این گردش از سمت بیرون به داخل طراحی شده و ادامه می یابد. هر گردش نقطه آغازی دارد و نقطه پایانی، اما آنچه که مسلم است این که بنا به تصمیم طراح از نقطه ای که شروع شد به سمت داخل گردش حرکت کند.

اندازه فضاهای منفی اطراف گردش باید متناسب و تقریباً هم اندازه و برابر باشد و فاصله میان خطوط گردش بطور یکنواخت و هماهنگ، به تدریج کم شود.

گردش اسپیرال بهتر است که حالت مدور (دایره وار) داشته باشد، چرا که زیبایی خاصی را به طرح شما می بخشد. گردش های بیضی شکل معمولاً فاقد زیبایی و ظرافت های لازم هستند.

اندازه بزرگی و کوچکی گردش بستگی به سطح و فضایی دارد که طراح برای آن در نظر گرفته است. بدیهی است که هر چه این فضا وسیع تر باشد، گردش بزرگ تر، در نتیجه گردش پر کار تر شده و عناصر تزینینی که بر روی آن جای می گیرند، درشت تر، بیشتر و متنوع تر بوده و برعکس، هر چه فضا کوچک تر باشد، چیدمان عناصر خلوت تر خواهد بود.

در نظر داشته باشید، چنانچه نکته های ذکر شده دقیق به کار بسته نشود، در مرحله ی بعدی، یعنی قرار دان عناصر ختایی بر روی بند(ساقه)، دچار مشکل خواهید شد و طرح شما نافرمان به نظر خواهد رسید.

۹-۱/۳: انواع گردش حلزونی (اسپیرال)

گردش حلزونی یا بند ها، غالباً به سه شکل کلی طراحی می شود:

- ۱- گردش افشان (بند افشان)
- ۲- گردش حلزونی (بندگردان)
- ۳- گردش شکسته و هندسی (بندهای شکسته و هندسی)

گردش های نوع اول و دوم زیر مجموعه کلی نقوش گردان هستند.

✚ گردش حلزونی افشان (بندهای افشان)

بندهایی هستند که از شیوه معمول طراحی گردش حلزونی پیروی می کنند، ولی با حرکتی آزادتر طراحی می شوند. این بند ها معمولاً از یک نقطه به عنوان ریشه یا مبدأ آغاز شده و به صورت قوسی و دایره وار ادامه می یابند. این نوع بند غالباً در طراحی نقوش ختایی کاربرد بیشتری دارد تا در نقوش اسلیمی.

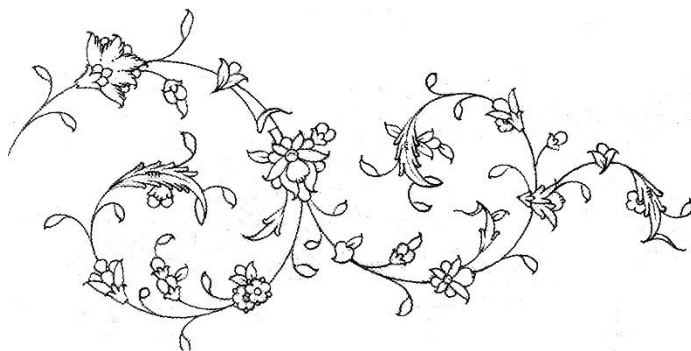
✚ گردش حلزونی گردان (بندهای گردان)

بندهای گردان، بندهایی هستند که به ساختار ظاهری حلزون شباهت زیادی دارند. این بندها اغلب به صورت قرینه معکوس و منظم طراحی شده و حالت گیاهان رونده را تداعی می کنند.

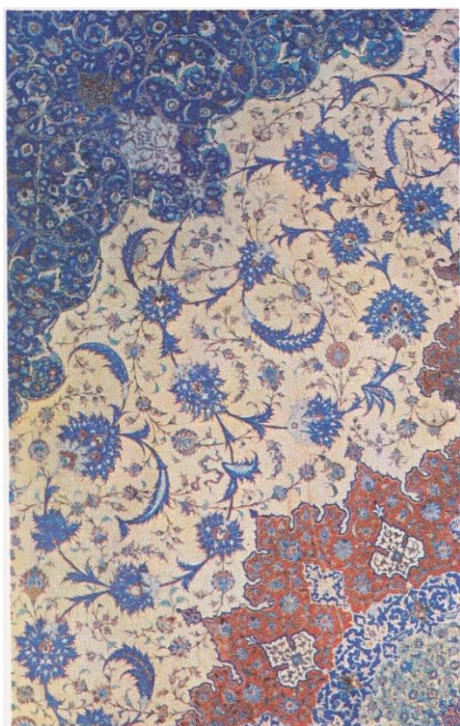
لازم به ذکر است که روش طراحی بندهای گردان و کاربرد آنها در نقوش اسلیمی و ختائی یکسان است.

شکل ۵-۹ : بند گردان

شکل ۶-۹ : نمایش بند گردان

تصویر ۷-۹ : طراحی بند گردان در فرش لچک ترنج

شکل ۳-۹ : بند افشان

شکل ۴-۹ : نمایش بند افشان

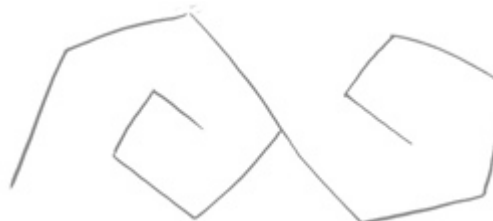

تصویر ۶-۹ : طراحی بند افشان در فرش

✚ گردش حلزونی شکسته و هندسی (بندهای

هندسی و شکسته)

در این نوع بندها، خطوط منحنی قوس ها به صورت شکسته و زاویه دار ترسیم و به علت همخوانی و سازگاری بیشتر، اغلب برای طراحی طرح هایی با نقوش سنتی هندسی مانند نقوش گلیم، به کار می روند.

شکل ۷-۹: بند شکسته و هندسی

تصویر ۸-۹: فرش طراحی شده با بند شکسته

۹-۱/۴: اجزاء گردش حلزونی

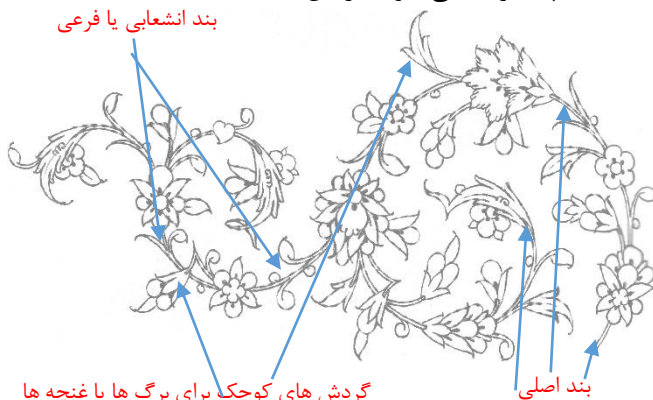
یک گردش حلزونی می تواند دارای اجزاء متفاوتی باشد. بدیهی است که یک گردش تنها و ساده نمی تواند کامل نیز باشد. برای کامل تر شدن یک گردش حلزونی یا بند می بایست اجزاء دیگر به آن الحاق شود تا فرم جلوه کامل و بهتر و منطقی تری به خود بگیرد.

الف - گردش یا بند اصلی و اولیه

ب - گردش یا بندهای انشعابی یا فرعی که از گردش اصلی (معمولاً از یک گل اصلی) خارج می شوند.

ج - یک سری گردش های کوتاه یا بندهای فرعی تر که کوتاهتر از گردش یا بند اصلی و فرعی بوده و در سراسر بند ها ادامه داشته و در نقاط لازم منشعب می شوند، نیز وجود دارند. این گردش ها معمولاً برای ایجاد تعادل در یک فرم کلی ترسیم می شوند. انشعابات که برای ترسیم برگ یا غنچه گرفته می شوند، از این دست هستند.

بند انشعابی یا فرعی

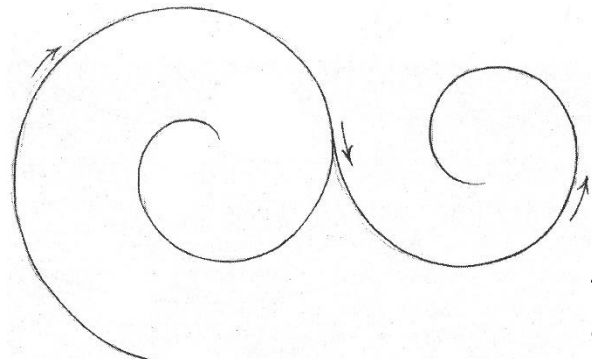
شکل ۸-۹: نمایش اجزاء یک ساقه تزئینی ختایی

بیشتر بدانیم

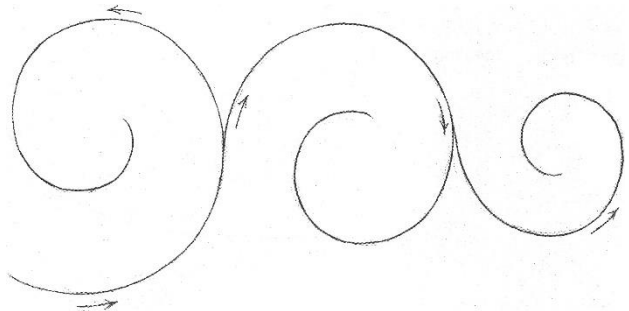
در طراحی نقوش، گردش حلزونی (اسپیرال) می تواند بسته به نوع کاربرد، متنوع و متفاوت باشد. برای مثال در طراحی نقوش کاشی هفت رنگ، نقوش پرکارتر و بندها بیشتر گردان است؛ ولی در کاشی معرق، طرح ها بسیار خلاصه می شود در نتیجه بندها ساده تر و به شکل حلزونی است.

طراحی گردش حلزونی با یک انشعاب فرعی

در هر طرح بسته به سطح و با توجه به فضای موجود، پس از رسم اولین بند، می توان انشعابات از آن خارج نمود. حرکت تمام انشعابات که از اولین بند یا گردش حلزونی خارج می شود باید در خلاف جهت گردش اصلی و در یک سمت باشد؛ مانند شاخک های یک پروانه، ساقه های نازک پیچک و ساقه ی دو شاخه ای درخت مو.

با توجه به فضای در اختیار، انشعاب دیگری را در محل مناسب طراحی می کنیم. جهت انشعاب باید در جهت مناسب و خلاف جهت گردش قبلی (حالت شاخکی) باشد.

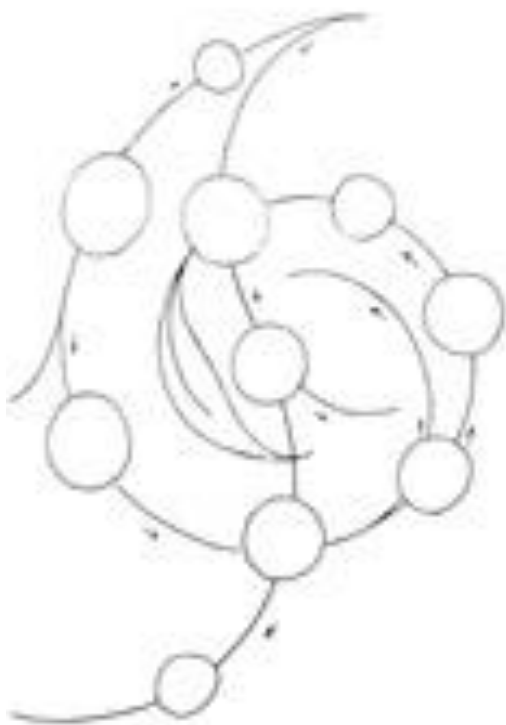
طراحی گردش حلزونی با چند انشعاب فرعی

برای پر کردن یک فضای معین و مشخص، گردش حلزونی را طوری انتخاب می کنند که از حداکثر فضا استفاده شود. لازم به ذکر است که اصلاً نیازی نیست که گردش اسپیرال دارای قوس ها و پیچش زیاد باشد چرا که باید عناصر تزئینی ختایی دیگری روی آن قرار گیرد.

نکته :

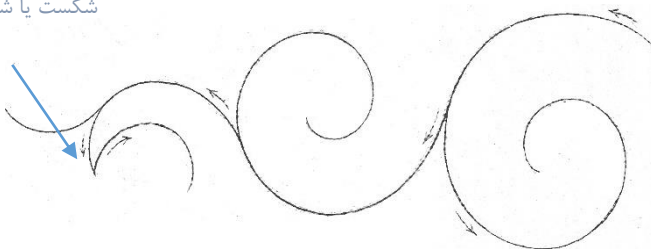
در طراحی بند ها گاه اتفاق می افتد که یک بند یا ساقه فرعی به شیوه طبیعی و معمول حرکت نکرده و در جهت دیگری که خلاف جهت حرکت ساقه است، ادامه پیدا می کند؛ به این نوع حرکت بند اصطلاحاً "شکست" یا "شکن" می گویند.

گاهی ممکن است که طراح برای پر کردن فضا از دو گردش حلزونی به طور مجزا بهره ببرد، این گردش ها ممکن است از یک مبدا شروع شوند و یا از نقاط متفاوت آغاز گردند، در هر صورت قواعد ترسیم بند بایستی برای تمام بندها رعایت شود.

شکل ۹-۱۲ : شکل بالا شامل دو بند است که یکی به شیوه افشان و دیگری به شکل گردان (حلزونی) طراحی شده است.

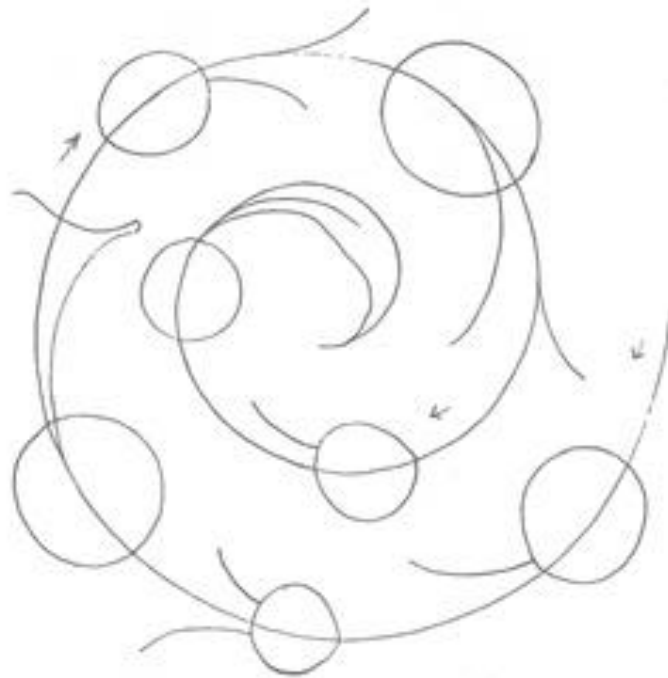
شکست یا شکن

شکل ۹-۱۱

بخش دوم :

طراحی و ترکیب بندی عناصر ختایی بر روی بند ختایی

مقدمه

هنرمند برای زیباتر کردن دست مایه های آفریده ی خود از عناصر گوناگونی بهره جسته، که در گنجینه طبیعت موجود است.

گردش حلزونی یا اسپیرال هم یکی از این نمونه هاست. این خطوط مارپیچ حلزونی شکل اگر با انواع گوناگون گل و برگ و غنچه تزئین شود، بند ختایی نام می گیرد.

۲/۱- ۹: بند ختایی

ختایی طرح ساقه ی گل است و نموداری است از شاخه ی درخت یا بوته با گل، برگ و غنچه. این طرح در حقیقت طرحی استلیزه شده است و بیشتر به ذوق و ابتکار هنرمند بستگی دارد.

در طراحی ختایی، بند یا ساقه دارای پیچ و خمی موزون و چشم نواز است و خطوط، ترکیبی از حرکات سیال و منحنی شکل هستند و خط راست (خط مستقیم) کمتر وجود دارد. ساقه های پر پیچ و خم و موزون ختایی که در بسیاری از آثار هنری جلوه گری می کنند، به چند صورت هستند:

۱- ساقه های حلزونی

۲- ساقه های افشان

۳- گردش های شکسته و هندسی

در بخش قبل، به ساختار این سه شیوه پرداخته شد. فراموش نکنید که ساختار اصلی نقوش ختایی در تمام هنرهای صناعی و سنتی یکسان است. این نقوش در هر گرایش صنایع دستی شیوه خود را دارد. برای مثال نقوش ختایی در هنر تذهیب ظریف تر و پر کار تر از نقوش ختایی در طراحی نقشه قالی است.

در هر صورت هنر طراحی نقوش سنتی، از هندسه ای ویژه با طراحی آزاد بر مبنای چیرگی قدرت قلم طراح بهره می جوید.

مهم ترین عواملی که در جایگزینی مناسب عناصر بر روی

بند ختایی وزیبایی طرح مؤثرند، عبارتند از :

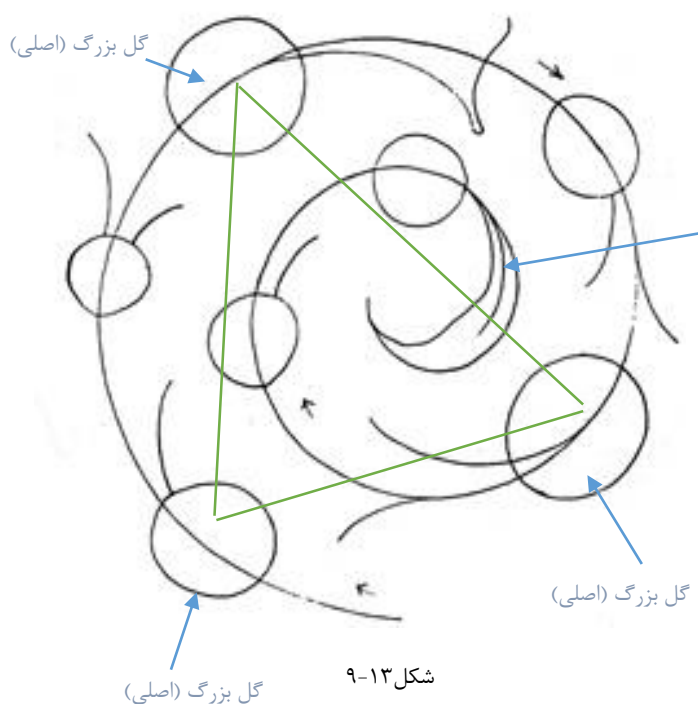
الف - متناسب بودن عناصر تزئینی

ب - هماهنگی عناصر با فضای در نظر گرفته شده

ج - هماهنگی عناصر تزئینی با محتوا و کاربرد (مثلاً در

طراحی فرش هماهنگی با رجشمار)

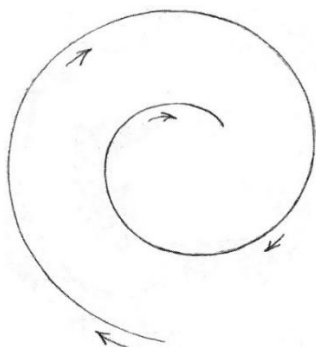
پس از طراحی بند اصلی و فرعی و سایر انشعابات لازم، عناصر ختایی را به ترتیب اولویت بر روی بند قرار می دهیم. ابتدا عناصر ختایی اصلی و بزرگ را، به صورت یک مثلث یا مربع ذهنی نسبت به یکدیگر، بر روی بند قرار می دهیم. سپس، عناصر فرعی تر و درجه دوم (گل های متوسط و یا کوچک مثل پروانه ای و گرد) را در صورت امکان و جا بودن، بر روی بند می نشانیم.

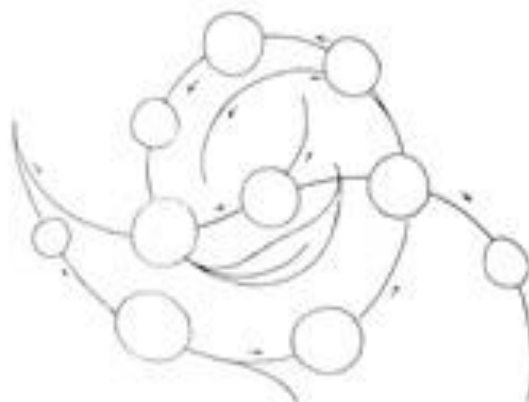
اگر از بند اصلی انشعابات فرعی خارج شود، گل های فرعی و سایر عناصر فرعی، بر روی آن قرار می گیرد.

۹-۲/۲ : جایگزینی عناصر تزئینی بر روی بند ختایی

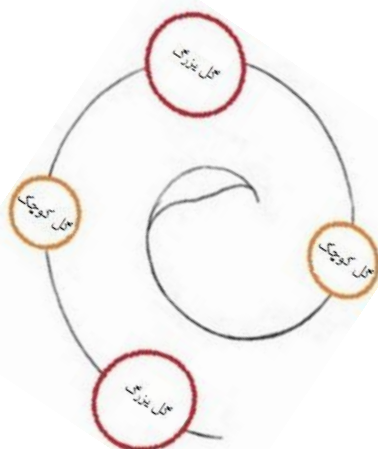
گل اصلی متناسب باشند و یا به اصطلاح از همان جنس باشند.

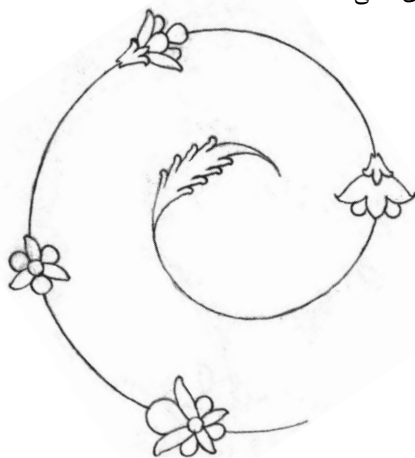
شکل ۹-۱۵ : مرحله اول رسم گردش حلزونی

شکل ۹-۱۴

شکل ۹-۱۶ : مشخص کردن جای عناصر اصلی ختایی در محل های اصلی

شکل ۹-۱۷ : قرار دادن عناصر اصلی ختایی در محل های اصلی یعنی برگ، دست و تنه و قرار دادن گل های اصلی در امتداد با های اصلی و قرار دادن گل های کوچک و گلهای مستعمل، هانی فوچی و دیگر گل های اصلی به فرعی.

۴- برگ ها و غنچه ها معمولاً بر روی انشعابات فرعی قرار می گیرند.

لازم به یادآوری است که تمامی عناصر اصلی و فرعی در یک جهت و همسو با گردش حلزونی قرار می گیرند. در ترسیم گل ها می بایست توجه داشت که یک نوع هماهنگی و ارتباط از نظر شکل و فرم ظاهری با یکدیگر وجود داشته باشند. همچنین بهتر است که سایر عناصر تزئینی فرعی نیز تا حدی نسبت به هم شکل و حالت مثلث ذهنی داشته باشند.

در محل هایی که بندها دو شاخه شده و از یکدیگر جدا می شوند، چون این محل ها از بخش های اصلی محسوب می شوند، لذا عناصر تزئینی اصلی در این محل ها قرار می گیرند. همیشه انتهای یک بند یا گردش حلزونی به برگ ختم می شود. خواه یک تک برگ، برگ مرکب یا یک دسته برگ یا دسته گلی خوشه ای که انتهای آن با برگ تزئین شده است.

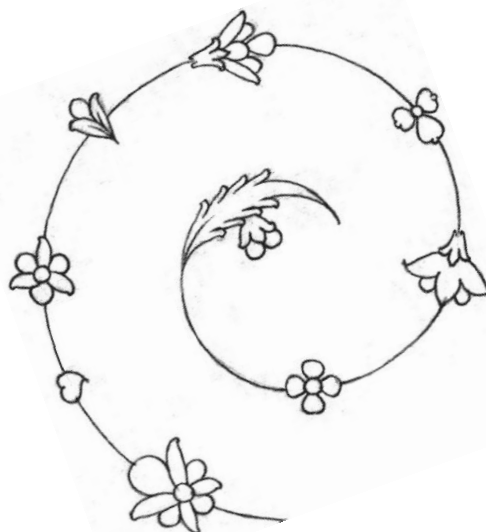
۹-۲/۳ : شیوه ترسیم بند ختایی

در طراحی بند ختایی چند نکته اساسی مطرح است:

۱- مهمترین عنصر تزئینی در یک ترکیب ختایی، گل می باشد، (اولویت با گل های بزرگ مثل شاه عباسی ها و برگ مویی ها است)، به همین خاطر این عنصر تزئینی بایستی در قسمتی از بند ختایی قرار گیرد که بیشترین توجه بیننده را به خود جلب نماید.

۲- در طراحی برگ ها، غنچه ها و سایر گل های دیگری که برای پر کردن ساقه به کار می روند، همه باید با

۵- برگ ها و غنچه ها از عناصر فرعی به شمار می آیند و برای پر کردن فضاهای خالی بین گردش های حلزونی به کار می روند.

شکل ۹-۱۸

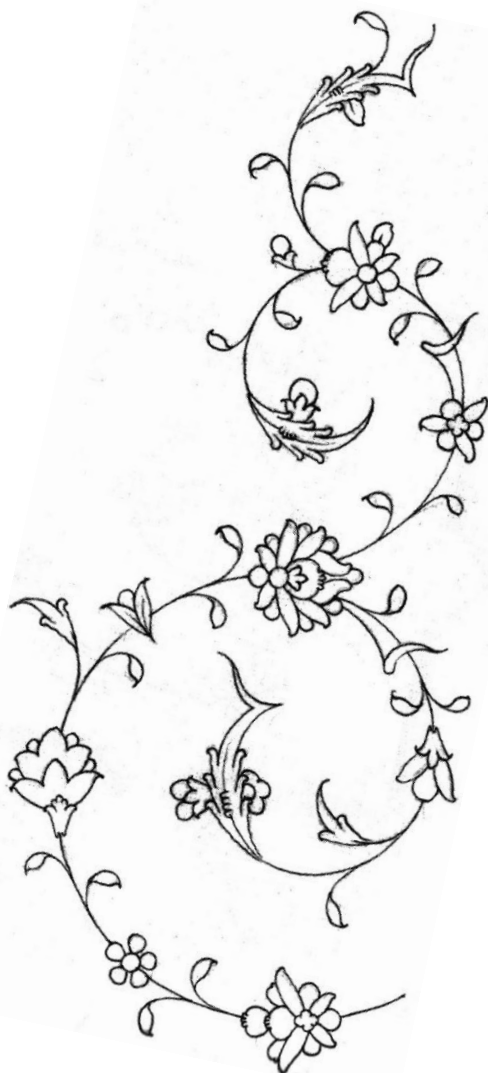
۶- فراموش نکنید که عناصر فرعی (برگ و غنچه) نمی توانند مانند گل ها به طور مستقیم بر روی بند ختایی قرار بگیرند.

شکل ۹-۱۹

۷- در محل انشعاب گردش های ختایی، معمولاً از عنصر تزئینی گل استفاده می کنیم. (بدیهی است که در محل انشعابات قوی تر از گل های اصلی و در محل

انشعابات ضعیف تر از گل های کوچک تر و فرعی استفاده می کنیم).

شکل ۹-۱۹

۸- انتهای بند ختایی معمولاً به برگ یا غنچه ختم می شود. (هیچگاه در انتهای بند ختایی گل به شکل مفرد طراحی نمی شود.) (از لحاظ زیبایی شناسی معمولاً بهتر است که انتهای بند اصلی به برگ های بزرگ (دسته برگ ها : برگ مویی، انواع کنگری ها و..) ختم شود.)

۹- گل های دسته ای (خوشه ای یا دسته گل ها) می توانند در انتهای بند ختایی قرار گیرند.

با توجه به مواردی که شرح داده شد، می توان گفت که طرح های ختایی به تناسب فضا بر روی سطح اثر هنری می چرخند و هنرمند ایرانی برای پر کردن نقشه یک قالی،

یک قطعه کاشی و یا یک قطعه تذهیب، از به کار بردن طرح های ختایی ناگزیر است.

شکل ۲۰-۹ : پر کردن بند با استفاده از تمامی عناصر ختایی

ترکیب بندی عناصر ختایی بر روی بند (ساقه)

همانگونه که در طبیعت، گل ها و برگ ها بر روی شاخه (ساقه) می رویند، در طراحی سنتی نیز همین اتفاق بر روی بند صورت می گیرد و بند عامل رویش، اتصال و ترکیب بندی گل ها و برگ ها می شود و همچنین موجب اتصال اجزاء اسلیمی می باشد. (شکل ۲۰-۹)

ترکیب برگ و غنچه روی ساقه ختایی

مراحل ترکیب :

۵- طراحی ساقه

۵ا- تعیین محل و اندازه غنچه بر روی ساقه

۵ب- طراحی غنچه ها و برگ ها بر روی محل ها به تناسب محل و اندازه تعیین شده (که به کوچکی و بزرگی غنچه ها بستگی دارد). گفتنی است که غنچه ها در سراساقه های اصلی و فرعی و برگ ها در جای مناسب در میان غنچه ها قرار می گیرند.

۵ج- به برگ های کنار ساقه توجه شود تا از نظر ابعاد و حالت، متناسب با برگ های کوچک باشند و در جهت گردش ساقه قرار گیرند.

۵د- پر کردن فضای میانی برگ ها و غنچه ها بر روی ساقه به کمک برگچه ها (این برگچه ها قسمتهای خالی ساقه ها را پر کرده ، آن را از حالت خشکی خارج می سازند).

۵ه- تعیین محل و طراحی جوانه ، برآمدگی ها و زواید بر روی ساقه

در پایان لازم به یادآوری است که حتماً ابتدا باید بند اصلی را در اندازه مناسب در محل مناسب طراحی کرده بعد بند فرعی را از آن انشعاب دهید.

فراموش نکنید که عناصر تزئینی اصلی روی بند اصلی و عناصر فرعی روی بند فرعی قرار می گیرد و بندهای فرعی فقط برای پر نمودن جاها و فضاهای خالی استفاده می شوند.

محل های اصلی بر روی بند عبارتند از :

۵۱- جایی که بند دو شاخه می شود

۵۲- انتهای بند

۵۳- گاه در فاصله بین محل دو شاخه شدن بند و انتهای بند فضای مناسبی برای قرار دادن عنصر تزئینی اصلی وجود دارد.

در انتهای هر دو بند (اصلی و فرعی) طبق معمول از برگ، دسته برگ، گل های خوشه ای و ... استفاده می شود.

شکل ۲۲-۹: بند ختایی

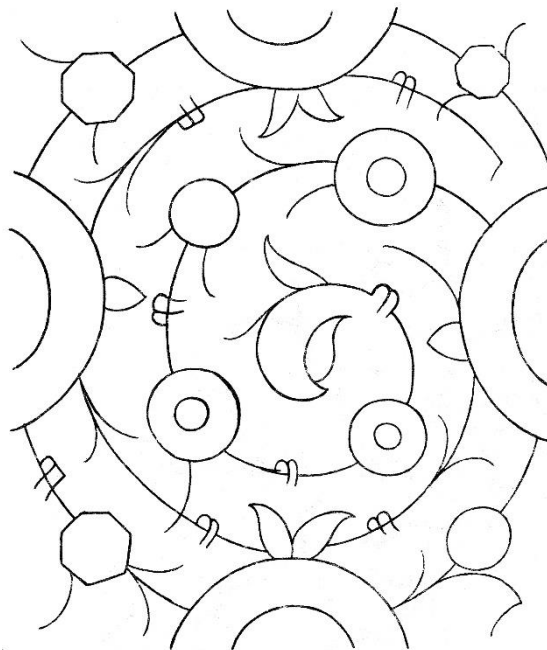
شکل ۲۳-۹: بند ختایی

گاه طرح و نقشه فقط بند ختایی دارد و کل طرح از عناصر ختایی ساخته شده است. (مثل طرح و نقشه افشان در فرش) گاه طرح و نقشه هم دارای بند اسلیمی است و هم بند ختایی (بیشتر طرح و نقشه های ایرانی دارای این حالت هستند) گاه طرح و نقشه دارای دو بند ختایی و گل فرنگ هستند. (نقش های کاشیکاری دوری دوره قاجاری نمونه بارز این نوع طرح و نقشه است.)

نکته:

گاه برای پر نمودن فضای بند، از قواعد یاد شده استفاده نمی کنیم و بر روی بند چندین گل شاه عباسی طراحی می کنیم، به طوری که بیشتر بخش های این بند با این گل پر می شود و از هر شاه عباسی هم انشعابی فرعی خارج می شود و سایر عناصر تزئینی (گل گرد، غنچه و برگ) نیز بر روی این بندهای فرعی طراحی می شود؛ به این نوع بند، "بند شاه عباسی" می گویند.

در فصل آینده شما با نقوش اسلیمی آشنا می شوید. پس از شناسایی عناصر و اجزاء آن، شیوه ترسیم بند اسلیمی را نیز فرا خواهید گرفت.

شکل ۲۱-۹: نمایش زیر ساخت یک بند پر پیچ و تاب ختایی

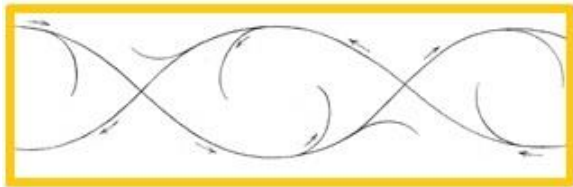
شکل ۲۴-۹ : مراحل طراحی و شکل گیری یک بند ختایی از ابتدا تا انتها

شکل ۲۵-۹ : نمایش روند طراحی یک بند ختایی، گردش اصلی از یک سر بند اسلیمی (می تواند جایگزین یک گل ختایی بزرگ باشد) آغاز شده که در فصل آینده به آن پرداخته خواهد شد.

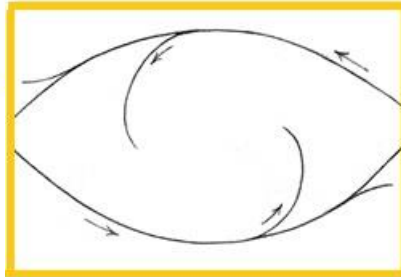
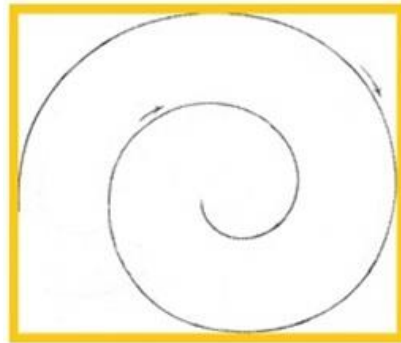
۴/۲- ۹ : شناخت اصول طراحی گردش حلزونی برای کادر های معین

پس از آن، طبق معمول، عناصر تزئینی را روی بند قرار می دهیم. حرکت بند در برخی موارد، چرخشی، برخی جاها بصورت ساقه ای و در مواردی تلفیقی است (حرکت چرخشی و ساقه ای توأم) است.

مبدا طراحی و ترسیم یک بند معمولاً از زیر ترنج، سر ترنج و یا از کناره های چپ یا راست ترنج و یا سر لچک است. در طرح هایی مانند افشان، دیگر جایی از لچک و ترنج را به عنوان مبدا در نظر نمی گیریم. گاه از یک شاه عباسی درشت مبدا را آغاز می نماییم.

در هر صورت پس از ترسیم بند طبق معمول نسبت به فضاهای ترسیم نقشه و طرح مورد نظر، هر تعداد که بخواهیم بند طراحی می کنیم تا فضا به شکل متناسب پر شود.

فعالیت عملی

- چند نمونه گردش اسپیرال طراحی نمایید.
- برای چند فضای کادر شده ی معین، گردش اسپیرال طراحی کنید.

شکل ۹-۲۷ : با نگاه به دو تصویر بالا، می توان دریافت که با طراحی گردش های حلزونی می شود فرم های متفاوتی را نیز پدید آورد.

چکیده

اساس نقشه ختایی عبارت از خطوط منحنی موزونی است که هر یک از آنها "بند" نامیده می شود و انواع گل و برگ و غنچه سطح این بند را با نظم و ریتم خاصی پر کرده است.
در طراحی گردش حلزونی باید به نکات زیر توجه کرد:
۵۴- طراحی اسپیرال می بایست از خارج به داخل باشد.
۵۵- فاصله بین قوس های یک اسپیرال تقریباً مساوی است.
۵۶- انشعابات که از قوس بیرونی اسپیرال گرفته می شود بر خلاف جهت اسپیرال اصلی و انشعابات داخلی هم جهت با اسپیرال اصلی است.

آزمون نظری پایانی

- ۵- عامل رویش ، اتصال و ترکیب بندی گلها و برگها چیست ؟
الف: سربند ب: دم برگها ج: بند (ساقه) د: کاسبرگها
۶- کدام گزینه از اشکال کلی بند نمیباشد؟
الف: افشان ب: بازوبندی ج: گردان د- شکسته (هندسی)
۷- انتهای گردش ها در یک نقشه افشان شاه عباسی با کدام نقش مایه تکمیل میشود؟
الف: گل شاه عباسی یا گل فرعی ب: گل گرد یا گل شاه عباسی
ج: گل شاه عباسی یا گل پروانه ای د: دسته برگ یا دسته گل خوشه ای
۴- در محل انشعاب گردش های ختایی معمولاً از چه عنصری استفاده میشود ؟
الف: غنچه ب: برگ ماهی ج: گل د: غنچه سرهم سوار
۴- در ترکیب بندی اجزای ختایی اولویت با کدام عناصر است ؟
الف: برگها ب: گل های بزرگ ج- غنچه ها د: گره

آزمون عملی پایانی

- ۵۴- یک کادر مستطیل را با بند های حلزونی و انشعابات فرعی آن به طور کاملاً منظم طراحی نمایید.
۵۴- با رعایت اصول ترسیم گردش های حلزونی و انشعابات فرعی صحیح، فضای درون مثلثی را طراحی کنید.
۵۵- دو گردش حلزونی متصل را به همراه ترکیب بندی اجزای ختایی بر روی آنها، طراحی کنید.
۲۱- گردش های حلزونی اصلی و فرعی را با ترکیب بندی اجزا ختایی، به ابعاد ۶۰*۴۰ سانتیمتر، ترسیم کنید.

واحد کار دهم

نقوش اسلیمی

زمان آموزش		ردیف	تجهیزات
نظری	عملی	۱	میز طراحی
۶	۳۰	۲	انواع کاغذ طراحی
		۳	میز نور
		۴	خط کش، گونیا، نقاله و پرگار
		۵	مداد طراحی (B6-B2)
		۶	مداد پاک کن - مداد تراش
		۷	عکس و اسلاید
		۸	فیلم کمک آموزشی

هدف های رفتاری

انتظار می رود هنرجو پس از گذراندن این واحد کار، بتواند به هدف های زیر دست یابد:

- ۵- مفهوم نقوش اسلیمی را درک کند.
- ۵ا- عناصر اسلیمی را شناخته و هر یک را طراحی کند.
- ۵ب- اسلیمی خرطوم فیلی را شناخته و طراحی کنید.
- ۵ج- اسلیمی دهان اژدری را شناخته و آن را طراحی کند.
- ۵د- انواع اسلیمی ماری را شناخته و طراحی کند.
- ۵هـ- با کاربردهای مختلف نقوش اسلیمی در هنرهای تزئینی آشنا شود.
- ۷- اصول طراحی و ارزش هر یک از عناصر را در ترکیب بندی اسلیمی ها بشناسد.

پیش آزمون

- ۱- آیا می دانید چرا به این نقوش نام اسلیمی داده اند؟
- ۱ا- به نظر شما چه تفاوتی بین این نقوش و نقوش ختایی وجود دارد؟
- ۱ب- آیا می توانید دو هنر سنتی نام ببرید که در آن ها از نقوش اسلیمی استفاده شده باشد؟
- ۱ج- آیا به نظر شما نقوش ختایی به طبیعت نزدیک ترند یا نقوش اسلیمی؟

انتزاعی کردن نقوش گیاهی و جانوری در ایران از هزاره ۴ ق.م. رواج داشته و می توان نمونه های آن را در آثار هنری به ویژه بر سفالینه های شوش، سیلک کاشان و تپه حصار دامغان و نیز بر مهرهای به دست آمده از شوش و پس از آن بر آثار دیگر بخشهای ایران چون لرستان مشاهده کرد. با شروع دوران اسلامی و ممنوعیت خلق تصاویر انسانی و حیوانی در تزیینات توجه هنرمندان مسلمان به ترسیم گل و گیاه به عنوان تزیین در آثار و اشیا بیشتر شد و به تدریج با برتری هنر اسلامی ترسیم این نقوش (گیاهی) به صورت ترسیمات قراردادی درآمد.

در قرن چهارم هجری قمری تزیین آثار با نقوش اسلیمی توسط هنرمندان مسلمان رایج شده و در تزیین کتب، نقاشی، قالیبافی، کاشیکاری، این کار به مرحله پیشرفته ای رسید. کم کم این نوع تزیین به غرب رفت و به عنوان هنر اسلامی مورد تقلید قرار گرفت و در تزیینات معماری به عنوان شیوه ای غربی (آرابسک) به کار رفت.

۱۰ / ۱ : اسلیمی

اسلیمی شیوه ای از تزیین با شکل های دقیق هندسی و نقش های گیاهی ساده شده (استلیزه و قراردادی) و دور از طبیعت (انتزاعی) با پیچ و خم های متقاطع و موزون و مکرر است که در زبان فارسی نام های دیگری از جمله: طرح های طوماری، طرح های پیچکی، اشکال طوماری و ... دارد. از نظرتاریخی اسلیمی از گیاه تاک (مو) سرچشمه گرفته است که در آن پیچیدگی و درهم فرو رفتگی برگ ها، ساقه ها و شاخه ها وجود دارد. نقوش اسلیمی الهام گرفته از برگ مو، برگ های درخت نخل، انجیر، گنگر و سایر اندام های گیاهان می تواند باشد.

نقوش اسلیمی در تزیینات مختلف معماری (مقرنس کاری، گچبری، کاشی کاری هم چنین حجاری)، فلزکاری، تذهیب، منبت کاری، قالیبافی، پارچه بافی، سفالکاری، قلمزنی، تزیین کتب، مینیاتور و خوش نویسی کاربرد دارد

لفظ اسلیمی، کلمه اسلامی است. انتخاب کلمه اسلیمی برای این نقش با نظرات و عقاید مختلفی همراه است که البته ریشه هر یک از آنها مشخص نمی باشد. برخی چون در اغلب هنرهای اسلامی همانند کاشیکاری - ساختن جلد کتاب تذهیب و ... آنرا مشاهده می نمایند که نوعی نقش و نگار آن ترسیم شده است. به اهمیت دلیل کلمه اسلیمی را بر این نقش نهاده اند. برخی معتقدند سرمنشاء نقوش اسلیمی از خط کوفی می باشد و از آن الهام گرفته شده است. اما این بعید به نظر می رسد زیرا ریشه این نوع نقوش به سال های قبل از اسلام و حتی دوران ما قبل تاریخ می رسد چنانچه در آثار مشکوفه تخت جمشید و حجاری های آن بنای عظیم، شکل ساده ابتدایی نقوش به وضوح مشاهده می شود. با بررسی های بیشتر دیده می شود که در دوران اشکانی و ساسانی این نقوش کامل تر شده اند. با گسترش اسلام و منع مسلمانان از طراحی صور زنده، طراحان مسلمان به فکر تغییر شکل دادن به تصاویر افتادند به گونه ای که طراحان سر و خرطوم فیل را با انجام تغییراتی در نقش اسلیمی پیاده نمودند

پیشینه

در دوره هخامنشی توجه به تجسم انسان و حیوان گرایش بیشتری وجود دارد و به نقش های گیاهی کمتر پرداخته شده است. با این وجود، به هنگام نمایش گیاهان به ویژه در آراستن اشیاء گرایش به تجرید را به ویژه در ساقه های پیچان گل لوتوس، گل نیلوفر و برگ نخل آشکارا می توان دید.

تصویر ۱-۱۰: چپ: ساقه نیلوفر، راست: گل نیلوفر، هخامنشی

آثار بر جای مانده از دوره اشکانی (۲۵۰ ق م - ۲۲۴ م) جلوه گاه روشنی از روند تکاملی طرح اسلیمی است که در خلال سده های بسیار به یکی از زیباترین نقش های هنر تزیینی ایران تبدیل شد. برخی از نقوش این دوره را می توان پیشینه طرح اسلیمی ختایی بعد به شمار آورد و به نمونه های بسیار استادانه از طرح های اسلیمی بر

سنگ‌نگاره‌ها، گچ‌بری‌ها و اشیاء فلزی بر می‌خوریم. در آثار این دوره همچون گذشته، اسلیمی گاه به صورت نقش اصلی و گاهی به جای حاشیه تزئینی به کار رفته‌است.

تصویر ۲-۱۰: سنگ کمربند، زاغ دره صوغان، اشکانی

در دوره ساسانی نقش‌های اسلیمی بیشتر در حجاری‌ها و گچ‌بری‌های این دوره دیده می‌شود و می‌توان اوج چیره‌دستی هنرمندان ایرانی در طراحی اسلیمی را مشاهده کرد و تأثیر شدید هنر ایران ساسانی و حتی اشکانی را در نخستین بنای مشهور اسلامی می‌توان به روشنی دید.

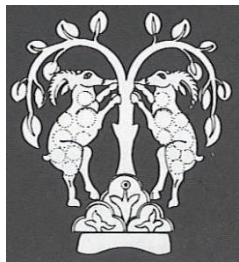
هنرمندان سنت گرای ایران در دوره اسلامی نه تنها چون گذشته اسلیمی را زینت‌بخش دست‌آفریده‌های هنری خود ساختند، بلکه به نوآوری‌هایی نیز پرداخته‌اند. رونق و گسترش سفالگری و کاربرد روز افزون سفالینه، اسلیمی را از نخستین سده‌های هجری به نگاره سفالینه‌ها تبدیل کرد. اسلیمی گاهی به صورت نقش اصلی و زمانی همراه با دیگر طرح‌ها، سفالینه‌های نقش دار دوره اسلامی ایران را آراسته‌است. گاهی نقش مایه‌های به کار گرفته شده در اسلیمی‌های این دوره با نمونه‌های بسیار کهن قابل مقایسه‌است.

تصویر ۳-۱۰: نقش اسلیمی در گچ‌بری دوره ساسانی

در بناهای سده ۴ تا ۶ ه.ق. که از دوره‌های پر بار و درخشان تاریخ هنر ایران به‌شمار می‌آید، گوناگونی و نوآوری در طرح‌های اسلیمی چشمگیر است و در آثار سده ۶ ه.ق. نوعی از اسلیمی‌هایی در آثار گچ‌بری و یا آجربری نقشبندی شده‌است که به نظر می‌رسد از برگ گیاه خاصی الهام گرفته شده‌اند. درون این اسلیمی‌ها حالت رگ برگ‌های

موازی دیده می‌شود که به احتمال زیاد بیانگر برگ‌های یک نوع پیچک است که برگ‌های قلب‌مانند دارد و بعد از رشد به دور خود می‌پیچد. حتی فرم گردان آن نیز به نوعی نمایانگر گردش پیچک است. این نوع پیچک را در آثار ساسانی مثل درخت زندگی که در حجاری‌های طاق بستان اجرا شده است، می‌توان دید. بعدها با دخل و تصرفی که هنرمندان در آن انجام دادند، محیط داخلی آن حذف شد و تنها دو بند در هم فرو رفته از آن باقی ماند.

تصویر ۴-۱۰: درخت زندگی، ساسانی

از سده ۵ ه.ق. کاربرد اسلیمی در هنر کتاب‌آرایی نیز جایگاهی ویژه یافت. نقش داخل شمسه‌ها و ترنج‌ها در تذهیب آثار خطی جایگاهی تازه برای اسلیمی‌های بسیار ظریف بودند.

در سده‌های ۶ و ۷ ه.ق. ساخت خشت‌های کاشی‌مینایی و زرین فام میدان تازه‌ای پیش پای هنرمندان ایرانی برای پدید آوردن طرح‌های تازه و زیبای اسلیمی‌گشود.

اسلیمی که در هنر تزئینی گچ‌بری تا سده ۸ ه.ق. جایگاهی ویژه داشت، کاربرد فراگیر و گسترده کاشی معرق و خشتی در معماری ایران به ویژه در بناهای مذهبی از این سده رو به فزونی نهاد. این گستره، بستر تازه‌ای برای هنرمندان طراح اسلیمی فراهم آورد. اگر پیش از این اسلیمی‌های گچ‌بری شده را تنها در درون بنا می‌دیدیم، از این هنگام هم درون و هم بیرون بنا را آراسته به کاشی با طرح‌های گوناگون از جمله اسلیمی می‌یابیم.

تصویر ۵-۱۰: کاشی زرین فام، دوره ایلخانی، سده ۶-۷ ه.ق

فعالیت عملی:

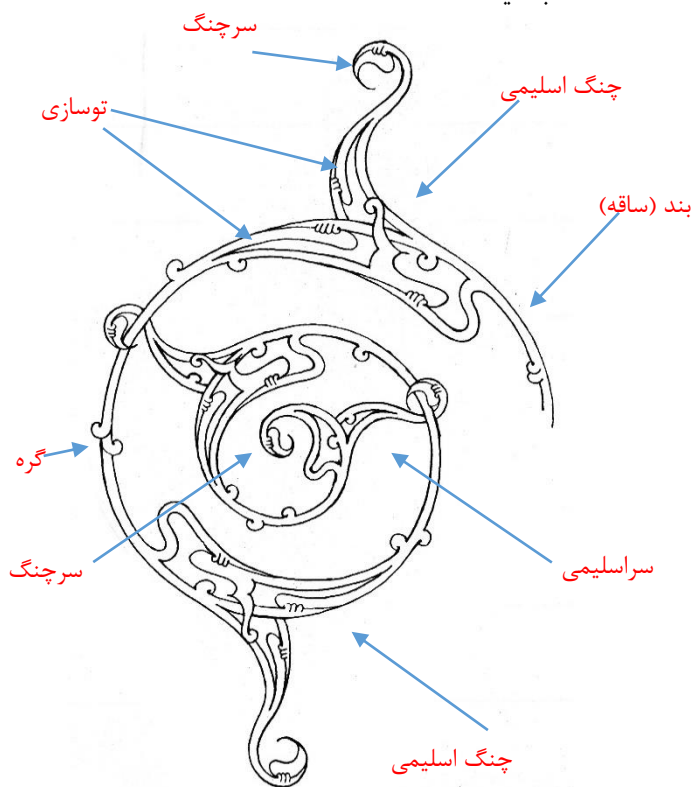
۲۲- تصاویر چند نمونه از نقوش اسلیمی به کار رفته در هنرهای سنتی مختلف را تهیه و با خود به کلاس بیاورید.
۱۱۱- درباره تفاوت های اسلیمی دوره های مختلف تاریخی مقاله ای تهیه کنید.

۱۰/۲: عناصر اسلیمی

اسلیمی طرحی است متشکل از قوس های دورانی زیبا که با چنگ ها، ماهیچه ها، سرچنگ ها، گره ها و انشعاب های مناسب کامل می شود و زیبایی و شکوه خاصی را در بر می گیرد.

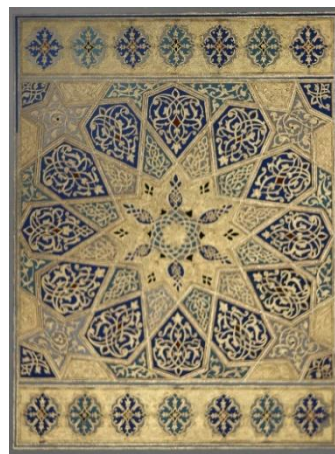
اجزاء اسلیمی عبارتند از:

- ۵- چنگ اسلیمی
- ۱۱- سر چنگ
- ۱۱- سر اسلیمی
- ۴- سر بند
- ۴- توسازی
- ۵- گره (پیچک)
- ۷- بند یا ساقه

شکل ۱-۱۰: ساختمان یک بند اسلیمی

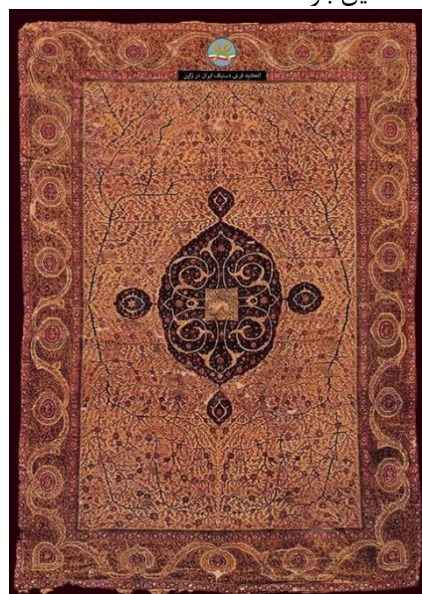
در سده ۹ ق که این طرح کهن تکامل یافته نام اسلیمی به خود گرفت، با اوجی از کاربرد آن در تمام شاخه های هنرهای تزئینی ایران از کتاب آرایه گرفته تا کنده کاری برچوب و سنگ رو به رو هستیم. در این سده اسلیمی یکی از رایج ترین نقش ها در کاشی کاری است.

تصویر ۶-۱۰: تذهیب، دوره تیموری

قالیها و قالیچه های باز مانده از این سده با طرح های اسلیمی بر متن و حاشیه، نشان از گسترش کاربرد این طرح در هنر قالی بافی دارد.

در مکتب هنری اصفهان این طرح دیر پا، به اوجی تازه رسید. در دست ساخته های هنرمندان سده های ۱۱ و ۱۲ ق اسلیمی با گوناگونی و ظرافت بسیار در تمامی زمینه های هنری به ویژه در کاشی کاری و قالی بافی به کار برده شده است. این شکوفایی پس از بر افتادن صفویان هرگز به پایه نخستین بازنگشت.

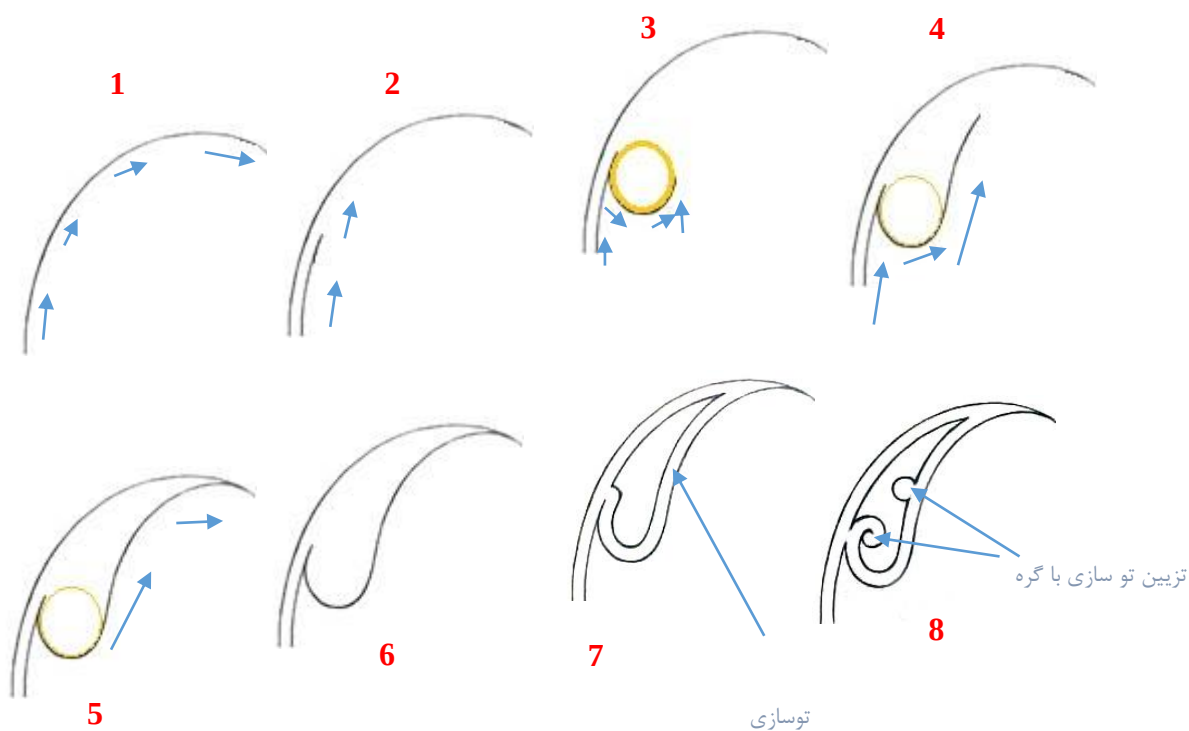
تصویر ۷-۱۰: نقوش اسلیمی بر فرش درختی دوره صفوی

چنگ اسلیمی

زائده هایی که از بند اسلیمی گرفته شده و قابلیت انشعاب به داخل و خارج بند را دارند، چنگ اسلیمی می گویند. معمولاً تکثیر اسلیمی ها از محل چنگ صورت می گیرد.

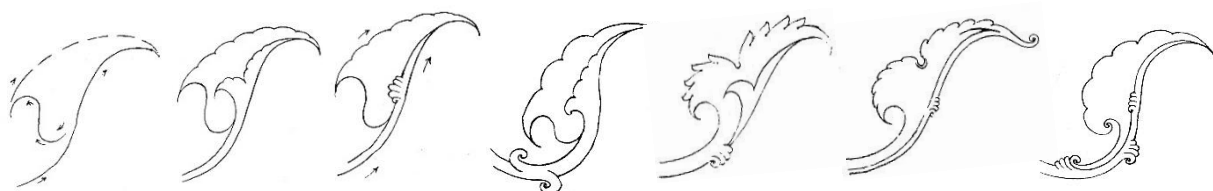
شیوه طراحی

شکل ۲-۱۰: مراحل طراحی چنگ اسلیمی

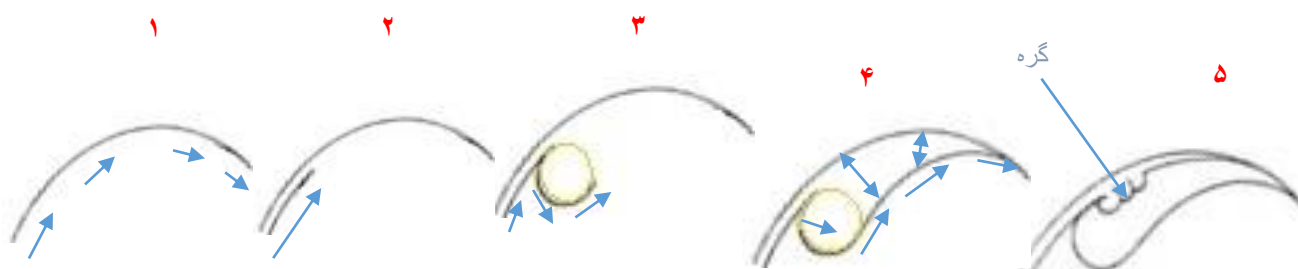
سرچنگ

معمولا انتهای هر چنگ به زائده ای تزئینی به نام سر چنگ منتهی می شود.

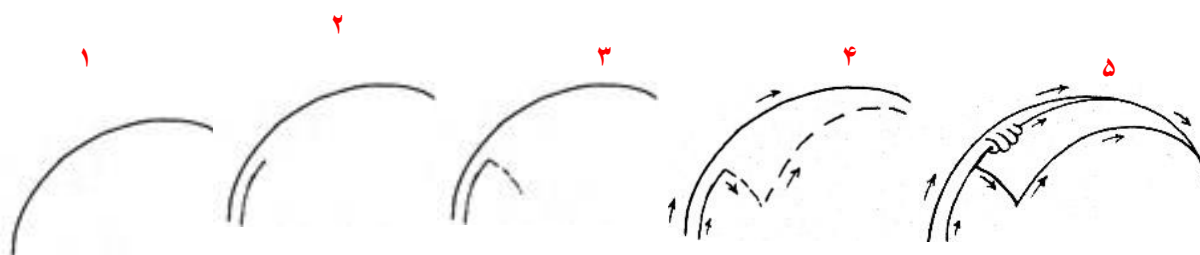

شکل ۳-۱۰: چند نمونه سرچنگ اسلیمی

شیوه طراحی

شکل ۴-۱۰: مراحل طراحی سرچنگ اسلیمی ته گرد

شکل ۵-۱۰: مراحل طراحی سرچنگ اسلیمی ته صاف